

Krajina v přírodních a společenských vědách. Pokus o historii interdisciplinárního přístupu

Miloslav Lapka¹, Miroslav Gottlieb²

Předmluva k české verzi studie na webu IALE-CZ

Základem této studie je publikovaný článek v Journal of Landscape Ecology (2022), Vol: 15 / No. 1., pp. 94-125 pod názvem A Look into the History of Landscape Research in Czechia. Landscape in Natural and Social Sciences, Attempts at an Interdisciplinary Approach. Domníváme se, že je velmi důležité nezapomínat na inspirativní setkání, myšlenky a osobnosti, které stály u zrodu a vývoje krajinné ekologie v ČR. Proto jsme se rozhodli zveřejnit tuto studii na webu IALE-CZ jako určitý první pokus o historické shrnutí, na který by v případě zájmu čtenářů a aktérů v krajinné ekologii a příbuzných oborů mohou navázat další kritické studie i zcela osobní vzpomínky rozvíjející téma historie, která by neměla být zapomenuta. Web IALE-CZ by mohl být dobrá platforma pro tuto historickou pokračující reflexi oboru.

Tím se zároveň jako autoři přiznáváme, že nebylo v našich silách postihnout všechno a všechny a do studie tak jistě nebyly zahrnuty osobnosti, které si to určitě zaslouží a za cenné připomínky a doplnění chceme poděkovat pečlivým recenzentům. Ale to už je otevřený prostor pro Vás a Vaši reflexi krajinné ekologie jakékoli formy a rozsahu.

V Českých Budějovicích a v Praze 25. 5. 2022

autoři

- 1) Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
- 2) V důchodu, Ústav krajinné ekologie ČSAV a AVČR

Abstrakt

Sebereflexe je důležitá pro každý vědní obor. Zkoumání krajiny v tom není výjimkou, spíše naopak, krajinu si svým způsobem přivlastňují jak přírodní tak společenské a humanitní vědy, stejně jako umění a architektura.

Přehledová studie analyzuje vývoj zkoumání krajiny ve vědeckých institucích na území současné České republiky. Jde o pokus podat tematicko-historický přehled mnohdy velmi komplikovaného vývoje. Studie je řazena tematicky. Chronologický postup je použit v rámci jednotlivých témat. Tematické okruhy pokrývají 1. Kulturní formování „fenoménu české krajiny“, 2. Formování přístupu ke krajině v přírodních vědách, 3. „Fenomén české krajiny“ v architektuře, 4. Krajina v institucionalizované podobě v Akademii věd, 5. Krajina mimo Akademii věd, 6. „Fenomén české krajiny“ ve společenských vědách.

Pro zpracování tohoto tematicko-historického přehledu byly použity archivní materiály především z bývalého Ústavu krajinné ekologie ČSA, primární tematické studie jednotlivých autorů a sekundární studie, které reflektují samotný vývoj oboru. Tyto zdroje, kde to bylo možné, byly upřesňovány řízenými polostrukturovanými rozhovory s pamětníky a písemnou korespondencí.

Výsledky ukazují dvě silná střediska krajinné ekologie: V Praze se jedná o Ústav krajinné ekologie tehdejší Československé akademie věd (ČSAV), vzniklý ze svých předchůdců v roce 1971, spjatý se jménem Emila Hadače a přesídlený do Českých Budějovic, kde roku 2010 zaniká. Další středisko se formuje v Brně, v Geografickém ústavu ČSAV v Brně a poté na Mendelově universitě v Brně (Antonín Buček, Jan Lacina).

Důležitou roli pro pochopení specifík vědeckého zkoumání krajiny v našich zemích hraje její kulturní charakter a propojení přírodních a kulturních složek krajiny. To bylo základem prvních vědeckých reflexí předchůdců krajinné ekologie v biologických vědách (Bohumil Němec, Julius Stoklasa), v ochraně přírody (Jan Svatopluk Procházka) i v architektuře (Karel Honzík, Ladislav Žák). Tento interdisciplinární charakter zkoumání krajiny přetrvává v mnoha institucích dodnes, včetně české pobočky Mezinárodní společnosti pro krajinnou ekologii IALE – CZ.

Je velkým paradoxem doby, že krajina a krajinná ekologie přestala mít v současné české akademické sféře svoje institucionální zastoupení ve struktuře Akademie věd. Na závěr si klademe otázku po příčinách tohoto vývoje, a zda je možné obnovit výzkum krajiny ve struktuře AVČR.

Úvod

Krajina jako objekt vědeckého zkoumání s sebou neustále přináší otázky o metodách a vědeckých přístupech. Krajina, agregát mnohavrstevného času a prostoru, překračuje svou komplexností a složitostí jednodimenzionální koncepty myšlení. Biologický základ ekologie krajiny může být interpretován nejenom samotnou biologii, ale své slovo zde hledá také historie, sociologie, filozofie, ekonomie, estetika, psychologie, lingvistika a další sociální a humanitní vědy. Tím se vnáší do zavedeného jednooborového vlastnictví pojmů zmatek, jednou ustálené pojmy překračují často svůj původní význam. Řada termínů byla do ekologie vnesena ze společenských věd včetně chápání jejich významu (společenstvo, sociální role), nebo z úplně jiných oborů lidské činnosti (nika – ze starověké architektury), stejně jako je tomu naopak (přirozený prostor – stanoviště v sociologii tzv. Chicagské školy – Park, Burgess, McKenzie, 1925). Na druhou stranu se tím navzájem ovlivňuje poznání a interpretace krajiny a rozšiřuje se její předmět pro ostatní vědní disciplíny.

Věda 19. a 20. století, uchvácená vidinou exaktnosti a přesnosti jako objektivních podmínek pravdivosti, se vydala cestou redukcionismu. Potom je ovšem třeba zredukovat krajinu na něco uchopitelnějšího. Samotné slovo krajina, předvědecký pojem vyskytující se ve všech jazycích a tvořící s několika dalšími slovy archetyp orientace člověka ve světě, je třeba zredukovat, usměrnit a možná dokonce vypustit ze slovníku vědy. Ve slově krajina se totiž skrývá malíř z Nizozemí a Francie, administrátor z Římské říše, vlastník půdy z Německa, hranice známého domova z Čech a další a další významy. Je tu vždy přítomen člověk se svým hodnocením krajiny, jejím přetvářením a vnášenými kulturními symboly do krajiny.

Ve světovém kontextu krajinné ekologie se od počátku devadesátých let objevují formulace blízké počátkům českého specifického interdisciplinárního přístupu sedmdesátých let, které jsou si alespoň proklamativně vědomy nebezpečí redukce a nutnosti uchovat krajinu otevřenou pro oblast humanitních a společenských věd (Thorne, Huang, 1991), (Young, 1992; Naveh, 1990, 2000).

Důležitou roli pro pochopení specifík vědeckého zkoumání krajiny v našich zemích hraje její kulturní charakter a propojení přírodních a kulturních složek krajiny. To bylo základem prvních vědeckých reflexí předchůdců krajinné ekologie v biologických vědách (Bohumil Němec, Julius Stoklasa), v ochraně přírody (Jan Svatopluk Procházka) i v architektuře (Karel Honzík, Ladislav Žák).

V roce 2020 tomu bylo právě 20 let od založení České společnosti pro krajinou ekologii. Zamyšlení nad dvaceti lety úsilí vědecké společnosti zabývající se krajinou bylo několikrát popsáno (Lipský, Šantrůčková, 2020). Stejně tak patnácté výročí České společnosti pro krajinou ekologii bylo analyzováno ve studii Pavla Kováře (2015) a v její kratší podobě (Kovář, Lipský, 2015). Kromě Společnosti samotné se v historii krajinné ekologie v ČR objevuje Ústav krajinné ekologie ČSAV a jeho první ředitel prof. Emil Hadač. Stejně tak později řada dalších institucí, které jsou, pokud to pramenné materiály dovolily, alespoň výčtem v této studii zmíněny.

Bývalý Ústav krajinné ekologie ČSAV vznikl v roce 1971 a zanikl v roce 2010. To je dobrý mezník 50 let v roce 2021, který přímo vyzývá k zamyšlení se nad historií krajinné ekologie v ČR. Pokud chceme pochopit historii a ve své době i jedinečný interdisciplinární přístup (Lapka, 2012, 2019), musíme se podívat na krajinu jako na objekt vědeckého zkoumání v našich zemích v poměrně širokých souvislostech překračujících oborová vymezení a institucionální rámec Akademie věd (Lapka, 2016).

Samotná historie krajinné ekologie v ČR a vývoj přístupů ke krajině je asi nejvíce zmapována v rozsáhlé bibliografii Pavla Kováře, vědeckého pracovníka Ústavu krajinné ekologie v letech 1975–89 a poté Botanického ústavu, od r. 1990 přednášel na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, kde se stal v letech 2003–09 děkanem. V r. 2000 byl spoluzakladatelem České společnosti krajinné ekologie. Vždy mu byly blízká beletrie i poezie, kde mohl uplatnit své rozsáhlé zkušenosti nejen s výzkumy české krajiny. Kromě prací citovaných dále v textu stojí za zmínku celý šestidílný seriál představující krajinnou ekologii v časopise Vesmír (Kovář, 1987), a etické problémy společnosti a české krajiny po roce 1989 (Kovář, 1994, 2002).

Osobní reflexe krajinné ekologie je popsána v memoárech prvního ředitele Ústavu krajinné ekologie prof. Emila Hadače ((Hadač, 2007).

Interpretace krajiny a krajinné ekologie ze strany společenských věd, především sociologie a kultury je námětem prací autora předkládané studie (Lapka, 2012, 2019).

Tito autoři jsou spjatí svými osobními příběhy s Ústavem krajinné ekologie, jde v tomto smyslu o reflexi vnitřní. Je třeba říci, že jistě nejsou jediní, kdo se zamýšleli nad historií zkoumání krajiny. V každém textu dále citovaných prací domácích autorů najdeme více či méně rozsáhlé úvahy o vývoji přístupů k české krajině, většinou jde však úvody k vlastnímu odbornému problému.

Existuje také reflexe vnější, ze strany autorů, kteří nebyli zaměstnanci akademických a universitních domácích institucí, a přesto velmi precizně interpretovali vývoj krajinné ekologie, a ochrany přírody v prostředí, které těmto snahám nebylo nijak nakloněno. Za zmínku stojí jistě Petr Jehlička, dotýkající se tramského hnutí v kontextu s environmentálními hodnotami (Jehlička, Kurtz. 2013) a Hnutí Brontosaurus, které má svůj počátek v dějinách Ústavu krajinné ekologie (Carmin, Jehlicka 2010).

Pak je zde řada prací z historie jednotlivých specializovaných oborů vstupujících do krajinné ekologie a spjatých s počátky formování toho oboru u nás. Za všechny jmenujme alespoň Jana Dostalíka (Dostalík, 2016). Ve formě medailonků jsou zde mimo jiné zmíněni Karel Honzík, Antonín Pfeffer, Zdeněk Lakomý, kteří byli přímo spjati s institucemi, ze kterých vzniká v roce 1971 Ústav krajinné ekologie ČSAV.

Přes všechny tyto práce doposud chybí pokus o ucelený přehled vývoje zkoumání české krajiny, jakkoli je to pokus obtížný už jen z hlediska pramenného materiálu často vzácného, archivního, a také z hlediska jeho rozsahu. Domníváme se, že celkový přehled, i když v některých směrech značně neúplný a obecný, by mohl přinést na zkoumání české krajiny a krajiny obecně nový pohled. Nejde jen o preferovanou interdisciplinaritu, ale také o politické, odborné a lidské prostředí, ve kterém se výzkum krajiny odehrával. S odstupem času se ukazuje, jakou roli mohou sehrát osobnosti v čele akademických institucí a v čele výzkumných týmů.

Sebereflexe je nutná při každé činnosti, zvláště ve vědě. Zastavit se na chvíli, podívat se zpět na co navazujeme, jaké byly názory našich předchůdců. Zorientovat se. Získat odstup a nadhled. Čeho se chceme do budoucna vyvarovat? Co lze a co nelze změnit? Co chceme a co nechceme opakovat? K tomuto neskromnému cíli by měla alespoň částečně přispět také tato přehledová studie.

Studie analyzuje vývoj zkoumání krajiny ve vědeckých institucích na území současné České republiky. Pokusíme se podat historický a tematický a historický přehled mnohdy velmi komplikovaného vývoje. Na závěr si klademe otázku po příčinách tohoto vývoje, a zda je možné obnovit výzkum krajiny ve struktuře AVČR.

Česká krajina znamená v dalším textu geografické označení, které se kryje s územím České republiky. „Fenomén české krajiny“ znamená celkový přírodně-kulturní charakter tohoto území. Zahrnuje tedy jedinečný charakter krajiny moravské, slezské i například krajiny jihočeské.

Přestože se text omezuje na české akademické a kulturní prostředí, kontext krajinné ekologie je výrazně československý. Vladimír Úlehla zmiňovaný v naší práci studoval karpatské krajiny, včetně ukrajinské části Československa v hranicích 1918-1938, stejně tak Alois Zlatník. V novodobé historii byl slovenský Ústav krajinné ekologie založen Milanem Růžičkou v roce 1974, a tak bychom mohli pokračovat.

Samozřejmě, že pro uvedené instituce a osobnosti v této studii nebyla a není předmětem výzkumu jen česká krajina, ale také evropská krajina a krajiny pouští, polopouští, deštných lesů a vysokých pohoří. Tento tematicko-historický přehled je však o českých institucích a českých osobnostech a na formování jejich postojů mělo vnímání české krajiny rozhodně svůj vliv. Navíc, převážná část jejich výzkumů se odehrávala v krajinách našeho státu – tedy v české krajině, jak je obecně vymezena výše.

Materiál a metody

Pro zpracování tohoto tematicko-historického přehledu byly použity archivní materiály především z bývalého Ústavu krajinné ekologie ČSAV včetně seznamů publikací a výzkumných zpráv tohoto Ústavu. Při studiu primárních dokumentů pomohla řada studií vydávaných jednotně pod hlavičkou Ústavu. Archiv je v současné době majetkem autorů této studie a byl shromažďován od přesídlení Ústavu z Prahy do Českých Budějovic.

Archivní dokumenty lze rozdělit na dva základní okruhy:

- a) Primární tematické studie jednotlivých autorů, zabývajících se krajinou bez ohledu na jejich oborovou a institucionální příslušnost
- b) Sekundární studie, webové stránky institucí, zvláště jejich historie a medailonky významných osobností, reflektují samotný vývoj oboru.

Tyto zdroje, kde to bylo možné, byly upřesňovány řízenými polostrukturovanými rozhovory s pamětníky a písemnou korespondencí. V rozhovorech šlo více o kontext událostí, než o výčet všech jmen a přesná data událostí. Tyto kvalitativní informace bez výjimky potvrzovaly interdisciplinární charakter zkoumání krajiny. Další cenné informace přinesla kritická komparace zdrojů.

Studie je řazena tematicky, nikoli chronologicky. Chronologický postup je použit v rámci jednotlivých témat. Tematické okruhy pokrývají:

1. Kulturní formování „fenoménu české krajiny“, 2. Formování přístupu ke krajině v přírodních vědách, 3. „Fenomén české krajiny“ v architektuře, 4. Krajina v institucionalizované podobě v Akademii věd, 5. Krajina mimo Akademii věd, 6. „Fenomén české krajiny“ ve společenských vědách.

Více než chronologická data je zdůrazněna interdisciplinarita přístupů ke krajině a počáteční provázanost přírodních a společenských věd při jejím zkoumání. Tím je dán i způsob výběru jmen omezený na hlavní osobnosti reprezentující daný směr. Jsme si vědomi velkých omezení v možnostech uvádět všechna jména spojená s výzkumem krajiny v našich zemích. Není možné v rozsahu tohoto přehledu uvádět kompletní seznam pracovišť a všech jejich pracovníků. Kritéria výběru byla dána snahou postihnout interdisciplinaritu a je nutně omezena také profesním zaměřením autorů a jejich působením v Ústavu krajinné ekologie ČSA

Česká krajina

1. Kulturní formování „fenoménu české krajiny“

Kulturní charakter české krajiny, který se výrazně podepsal na jejím uspořádání, se začal silněji projevovat velmi přibližně před 1 000 lety. Mnoho zde znamenalo XIII. století, období vnitřní kolonizace českých zemí, dále vrcholná gotika a století XVIII., období baroka. Tato období zanechala v české krajině jedinečné, nesmazatelné stopy v uspořádání jejích struktur, v síti cest, v podobě významných orientačních bodů. K těmto obdobím musíme přidat také průmyslovou periodu posledních zhruba padesáti až sedmdesáti let. I ona zanechala v české krajině výrazné stopy charakteristické nivelizací, ztrátou dosavadních měřítek a respektu vůči převážně zemědělské krajině.

Připomínáme tyto skutečnosti, abychom se pokusili alespoň částečně dobrat onoho zvláštního a pro mnohé z nás tak významného fenoménu, jakým je česká krajina. V životě krajiny je spjat geologický čas s časem biologické evoluce, čas historický, čas života společnosti s existenciálním časem individua. Nejinak je tomu s prostorem české krajiny. Krajina je kategorií, kterou nemůžeme zredukovat na pouhé geografické určení místa, aniž bychom přitom ztratili řadu podstatných dalších rozměrů a specifík, vytvářejících fenomén české krajiny.

Mluvíme-li o české krajině, pak mluvíme zároveň o kulturním, nejen o geologickém nebo biologickém fenoménu. Osud krajiny byl v českých zemích po staletí spojován s osudem člověka. To platí dnes stejně jako před staletími, a možná v ještě větší a osudovější míře.

1.1. Rurální tradice

V cítění (vnímání) české krajiny lze najít rurální archetypy myšlení. I když byl ruralismus ve vzrušených revolučních obdobích novodobé historie často zatracován, i když se stával označením pro to staré, přežité a nefunkční, nezbavíme se ho. A hlavně, není důvod se ho zbavovat. Česká společnost je společností v ohromné většině původně rurální a až do 18. století byla převážná část české krajiny vytvářena zemědělstvím. A to se musí projevit a také se to projevuje. Negativně, jak o tom provokativně píše Patočka (1993) ve své koncepci malé historie, ale také pozitivně. V téměř zbožněném vztahu k půdě, k hospodářství, ve vztahu k rodné hroudě jako základu jistoty a měřítku domova se skrývají archetypy vztahování se k půdě a přírodnímu řádu. Odtud zřejmě pramenila nedůvěra a existenční odpor rolníka k utopiím nabízejícím práci bez námahy, radost bez starosti, nové bez starého, budoucnost bez minulosti a štěstí bez víry. Odtud zřejmě pramenil také vztah odpovědnosti k půdě, k hospodářským zvířatům, ke krajině. To předpokládá poměrně striktní limity, meze, které nelze překročit. Útoky proti ruralismu jsou plné podrážděnosti ve vztahu k mezím: rolníci mají omezené myšlení, omezený obzor, nedohlédnou dále než za své meze. A co teprve útok proti mezím v původním smyslu slova, těm na poli! Staly se symbolem toho starého a jejich průlom byl průlomem do šťastné budoucnosti. Ono „lpění“ na mezi bylo však nejen lpěním majetkovým, ale zároveň sociálním, hodnotovým a ve svém důsledku ekologickým.

Zachovat tento systém mezi předpokládá poměrně rozsáhlý systém zpětných vazeb. Ruralismus je plný pojistek ve vztahu k půdě, k lesu, k hospodaření, k vlastní komunitě, k vodě, ohni, k přírodě, k řádu a k Bohu. Je to systém relativně uzavřený, nehybný a odolný. Je to systém postavený na životě uvnitř cyklu člověk – příroda. Kritika ruralismu pochází téměř výhradně ze života a myšlení vně cyklického systému člověk – příroda. Odtud pramení velký nedostatek oboustranného porozumění. Hranice obou systémů však procházejí v různé intenzitě každým z nás. Stáváme se tak svědky každodenního zápasu rurálního původu české společnosti s její moderní podobou. Průvodní jevy jsou dostatečně známé – zdánlivé úniky na venkov, do života v přírodě a celá řada jevů, popsanych v kritikách ruralismu, jako například určitá malost myšlení a jednání, hašteřivost, nedůvěřivost a podobně. Cítění české krajiny je svým způsobem také vzpomínkou na život a myšlení uvnitř rurálního systému, na život uvnitř systému člověk – příroda.

To ovšem neznamená, že by rurální kultura byla nějakou zlatou dobou, kdy bylo vše v nějaké utopické harmonii, včetně sociálních vztahů na vesnici. Z hlediska přírodních sil jde spíše o vynucenou rovnováhu, „sekundární homeostázi“ (Librová, 2001), kdy zemědělec ještě nemá takové technické možnosti, aby přírodní síly mohl přestat respektovat.

1.2. Vlastnický vztah

Vztah vlastnický a ekonomický je úzce spojen s rurální tradicí. Významná postava rurální sociologie a sociologie vůbec, Inocenc Arnošt Bláha u rolníků zdůrazňuje „zhospodářštění rozumu“ spojené se „zhospodářštěním citu“. Rolník je „egoista... první věcí je mu vlastní životní zájem. Pokud má zájem o bližního, posuzuje jej z hlediska hospodářské prospěšnosti“ (Bláha, 1968, str. 108-109). Na tyto poznatky je nutné nahlížet také z dobového kontextu, ono „zhospodářštění rozumu“ má také druhou stránku, kterou je vztah k půdě. V rurální tradici jde až o archetypální vztah, kdy je často půda považována za něco živého, aktivního. Z mnoha našich vlastních rozhovorů s rolníky lze vyčíst expresivní vyjádření, vztahující se více k živé bytosti, než k půdě: Půda „trpí“. Lidé ji „trýzní“, „bez zdravé půdy není zdravý národ“, „bez sepečít s půdou by ani národ nebyl národem, byl by jen tak na povrchu“. (Lapka, Gottlieb, 2000, str. 67). Samozřejmě, primárním úkolem je uživit sebe a svoji rodinu a ekonomicky a společensky prosperovat. Tento ekonomický vztah k půdě je však v rurální tradici zvláštním způsobem brzděn právě zmíněným vztahem k půdě. Nejde ani tak o vztah vysoce duchovní, jako pragmatický – bez předání zdravé a úrodné půdy dalším generacím končí pokračování rolnického rodu. Vztah k půdě má pak mnoho kulturních a symbolických pojistek, které zřetelně historicky formovaly vztah ke krajině. Tyto pojistky byly rozbity až dokončením kolektivizace a průmyslovou revolucí přenesenou do zemědělství.

1.3. Romantický vztah

Ve vztahu k české krajině najdeme také archetyp romantického myšlení. Romantismus byl živnou půdou pro zbožnění naší krajiny, pro přihlášení se k jejímu rurálnímu dědictví. A nutno dodat, že česká krajina má k romantickému pojetí dobré předpoklady. Prastaré hrady, horské lesy, skály a soutěsky, zadumané vodní hladiny, otevřené nivy podél dolních toků řek. A také historický, duchovní odkaz zde hraje svou jedinečnou roli. Romantická krajina je krajinou náhle oživené historické i bájně minulosti, krajinou oživených osudů mnoha zapomenutých lidí.

Romantický vztah ke krajině poukazuje k důležité vlastnosti krajiny – ke schopnosti mít tajemství, býti tajemnou. Je to doba, kdy začíná docházet k onomu weberovskému odkouzlení

světa. Tento téměř nadužívaný termín „Entzauberung“ Maxe Webera z r. 1913 (Weber, 1997) zde používáme jako metaforické vyjádření nástupu moderní vědy a techniky, které racionálními koncepty nahrazují to, co dosud pochopení světa překračovalo, tedy tajemství. Skrytá tajemství krajiny jsou vysvětlována jen jako doposud nevypočítaná dílčí fakta, ke kterým se věda nezadržitelně blíží na své úspěšné cestě za vysvětlením a ovládnutím světa.

Pod náparem posledního století revolucí byl romantismus velmi oslaben. Zároveň však byla oslabena úcta k tajemství (a nemalou měrou k tomu přispěla pozitivistická věda). Zbyl jen vykonstruovaný, zprůměrovaný a univerzální člověk s univerzálními potřebami a se snahou stát se univerzálním pánem světa. Romantické archetypy našeho cítění české krajiny se neprojevují jen v obligátní záplavě žánrových pohlednic. Můžeme za nimi nalézt něco podstatnějšího: pozitivní hodnocení právě takového typu krajiny jako určitou vzpomínku na pojistné zpětné vazby ke krajině, která není totálně „ovládnuta“ člověkem, která má právo na vlastní existenci, ve které lze nalézt i něco jiného než jen technickou nadvládu člověka.

S romantickým vztahem ke krajině je v Čechách spojeno tramské hnutí, tramping. Tento velmi specifický způsob života přenáší do české krajiny woodcraft E. T. Setona a skauting Baden-Powella s jejich hodnotami svobody, toulání se přírodou, objevování skrytých romantických míst v krajině, stejně jako s hodnotami postřeh, odvaha, znalost života v přírodě, spolehlivost, odpovědnost za svoji osadu. To byly hodnotové kořeny pro potulující se mladé lidi, objevující českou krajinu zcela jinak než zemědělci nebo průmyslníci a vojáci. To bylo něco zcela jiného než velmi dobře organizovaný Klub českých turistů založený roku 1878.

Vzniká tramská kolonizace české krajiny kolem Prahy především jižním směrem, proti proudu řeky Vltavy, Sázavy, Berounky. Často v přímé závislosti na délce pochodu nebo ceny rekreační zpáteční jízdenky – slavný Posázavský Pacifik zde sehrál roli kolonizátora Vltavy a Sázavy od ostrova sv. Kiliána ke Svatojánským proudům a ke Kamennému přívozu – tedy v tramské terminologii je o kolonizaci Velké řeky (Vltava), Zlaté řeky (Sázava) a Staré řeky (Berounka).

V této první etapě kolonizace 1913 – 1919 vznikají osady Ztracená naděje, Údolí děsu a začíná také vodní tramping díky aktivitám J. Rooslera Ořovského – předsedy Českého veslařského klubu, neúnavného sportovce a propagátora pohybu v přírodě.

V dalším vývoji dochází k prvním střetům se státem včetně veřejných demonstrací. V roce 1931 policejní prezident Kubát podepisuje výnos, který zakazuje společné spaní ve stanu nebo v chatě osobám různého pohlaví a četnictvo má právo kdykoli toto kontrolovat. Do této pasti

policejního nařízení se kuriózně chytil jeho vlastní synovec, dochází k prvnímu bourání tramských osad. Tyto konflikty se státní mocí se pochopitelně stupňují s nástupy totalitních režimů a jejich snahou o totální kontrolu obyvatel.

Z hlediska výzkumu krajiny jednu z prvních prací, bohužel téměř zapomenutých, neboť vyšla jen jako závěrečná zpráva výzkumu, přináší pracovník bývalého Ústavu krajinné ekologie ČSAV Miroslav Holovský (1971). Příznačně nazývá svůj výzkum metoda splynutí (včetně svých tazatelů, od kterých to požadoval) – dnes bychom sociologicky řekli metoda zúčastněného pozorování, skrytého, jinak jde o ztrátu důvěry a cti. Jeho přínosem, kromě samotného textu, je soubor čtyřiceti jedinečných fotografií a dvaceti map. Jde o ručně vytvořené precizní mapy kolonizace s legendou tramské toponomastiky řek, údolí, osad tramských stezek, které nazývá tramská geografie.

Jasnou souvislost tramského hnutí s environmentálními tématy a možností ekologické modernizace po roce 1989 vidí např. Petr Jehlička (2007, 2017).

1.4. Vlastenecký vztah

Silný vztah k půdě, k vlastní zemi a ke krajině je obvyklým znakem celé evropské rurální kultury. Specifikou naší země je, že po faktické ztrátě národní samostatnosti po r. 1621 tento vztah k půdě, k zemi, k přírodě a ke krajině jako by částečně nahrazoval politickou identitu. Proto byla láska ke krajině, k půdě, k „české“ přírodě pociťována po staletí jako určitý zástupný znak národní samostatnosti. Národní obrození konce 18. století do poloviny 19. století se zcela samozřejmě obrací ke krajině jako k nositelce velkých symbolů kulturní historie českých zemí, k rurální kultuře, k přírodě a hledá zde kulturní zdroje národní a politické identity samostatného národa. Jména jako Karel Postl, Antonín Mánes stojí na počátku romantického pojetí krajinářské školy okouzlené českou krajinou, jejímž pokračovatelem je Josef Navrátil. Krajináře Haushoferovy školy, jakými byli Adolf Kosárek, Bedřich Havránek, Alois Bubák a Julius Mařák, je možné chápat jako přímou součást hnutí za národní identitu, která vrcholí v tvorbě jmenovaného Julia Mařáka a Antonína Chittussiho. Impresionistu Antonína Slavička je třeba zmínit nejen kvůli jeho nesporným uměleckým kvalitám, jeho obrazy poskytují srovnávací materiál také pro dnešní studium proměn krajiny (Lacina, Halas, 2015). Zmínit lze i současného výrazného krajináře Zdeňka Daňka. Tento vlastenecký proces vyvrcholil v poezii

v nepřekonatelných popisech české krajiny od Karla Hynka Máchy, od Karla Jaromíra Erbena a v próze od Boženy Němcové.

Brzy po vzniku Československé republiky v r. 1918 je tento trend kultivace krajiny politicky podporován. V důsledku pozemkové reformy v roce 1920 vzniká silný střední stav rolníků, kteří myšlenku kultivace půdy, přírody a krajiny jako kultivaci národní samostatnosti nesou prakticky až do nástupu tvrdé kolektivizace v roce 1952.

Krajina a její obyvatelé jsou chápáni jako jeden přirozený kulturní celek, takže je těžké tyto věci od sebe oddělovat a mluvit o krajině jako takové bez lidí a na druhé straně o člověku bez zázemí krajiny. To všechno posilovalo vlastenecké vnímání české krajiny, zvláště u těch obyvatel, kteří žili na venkově (Lapka, Gottlieb, 2000, Stibral 2005, 2020).

1.5. Estetický vztah

Estetický vztah ke krajině se prolíná s rurálním vztahem, samozřejmě romantismem, vlastenectvím a duchovním vztahem jako určitá integrální kategorie. Téma estetiky krajiny je však natolik svébytné, že je mimo rozsah tohoto přehledu. Uvádíme zde estetický vztah k české krajině ze sociologického hlediska jako součást procesu identity jedince a společnosti k prostředí, které je částečně zděděné, přeměněné a částečně vytváří přírodní zakotvení kultury. Chápání krajiny jako určitého „domova“ napomáhají také „lidské rozměry“ české krajiny, dané jejím morfologickým uspořádáním. Jde o velikou pestrost krajinných typů od zalesněných hor až po nížiny. Střídají se různé prvky ve volné krajině, velká a malá sakrální architektura, aleje podél cest, osamělé stromy, sochy, rybníky, pole, cesty, potoky, lesy a stavby, to vše většinou v souladu, který působí esteticky a mnohdy i symbolicky. To je tvář krajiny, kterou začala s takovou velkou představivostí a rozmachem utvářet barokní doba, tvář, která je ještě dnes na mnoha místech zřetelná. Neobyčejnost české krajiny je dána historickým prolínáním přírodní a kulturní pestrosti a rozmanitosti.

Současné pokračování a nové rozvíjení estetické hodnoty české krajiny je možné najít v krajinářské fotografii. Mnoho vlivných českých krajinářů dokumentovalo mizející venkovskou krajinu, například Josef Sudek, František Bučina, Vilém Reichmann, Miloš Spurný, později například Bohumír Prokůpek, Jan Koudelka a další.

1.6.Environmentální vztah

Environmentální vztah ke krajině jako ke krajině ohrožené a mizející ve jménu vědeckotechnického pokroku, rozvoje, budoucnosti, vědeckotechnické revoluce, výnosu a efektivity nabývá své síly s dominancí urbánní kultury. Ale nejde jen o moderní environmentalismus, jak jej známe od sedmdesátých let minulého století. Jde o historicky doložené zákoníky na ochranu stromů, lesa, vodních toků až po první systematické úvahy o ochraně přírody vůbec, jak uvidíme dále na příkladu Jana Svatopluka Procházky.

V současné době můžeme za pokračování těchto snah považovat Zákon 114/92 o ochraně přírody a krajiny, zvláště pak definici a ochranu krajinného rázu. Stejně tak přistoupení ČR k Evropské úmluvě o krajině 2000 (ETS, 2000) odpovídá environmentálním vztahům na úrovni vládních usnesení a opatření.

1.7. Duchovní vztah

Duchovní vztah zde chápeme jako propojení prostoru a času lidskou společností. Tento rozměr má svá spirituální místa, která se dnes stávají oblíbeným námětem více a většinou méně zdařilých esoterických knih. Daleko častějším rozměrem jsou však fakta o minulých a současných generacích v krajině, dědíme vždy něco po předcích a zanecháváme něco potomkům, se všemi diskontinuitami, ztracenými klíči k symbolům, nebo naopak s jistotami národních symbolů ať už v podobě řek, jakou je Vltava, kopců, jakým je Říp a Blaník, nebo hradů, jakým je Zvíkov. S tímto kulturně vzniklým fenoménem české krajiny se musela teoretická reflexe krajiny vypořádat, ale na druhou stranu se také o něj mohla opřít.

Pokusíme se na následujících stránkách popsat počátky vývoje interdisciplinárního vědeckého oboru krajinná ekologie v Čechách. Omezíme se na hlavní periody a z tohoto důvodu ani výčet jmen nemůže být úplný.

2. Formování přístupu ke krajině v přírodních vědách

2.1.V biologických vědách

Do dědictví českého ekologického myšlení, přesahujícího rámec specializovaných biologických věd, musíme zařadit výrazné osobnosti – akademika Bohumila Němce (1873–1966) (Němec, 1907) a profesora Julia Stoklasu (1857–1936) (Stoklasa, 1923). Na počátku našeho století vydávají práce světové úrovně, kde používají víceoborový přístup jako metodu a

přirozené vyústění badatelské činnosti. Se širším pohledem na krajinu je také spjata geobotanická tradice na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Máme na mysli práce Jaromíra Kliky a Vladimíra Krajiny, který po komunistickém převratu z tehdejšího Československa odešel a založil respektovanou školu v Kanadě. K těmto osobnostem můžeme přiřadit i Jana Jeníka, uznávaného geobotanika, který musel v roce 1970 z katedry botaniky zmíněné fakulty odejít. Geobotanik Emil Hadač, který je spjat se založením již zmíněného Ústavu krajinné ekologie ČSAV, se sám považoval za žáka Kliky a Krajiny, oba ještě osobně zažil (Rejmánek et al., 2004, Kovář, 2015).

V porovnání s dalším představitelem – tentokrát ochrany přírody – Janem Svatoplukem Procházkou (1891–1933) jde o osobnosti v české vědě relativně známé. Přitom J. Sv. Procházka jistě patří v historii výzkumu krajiny čestné místo (Procházka, 1926a, 1926b).

2.2. V ochraně přírody

Abychom mohli docenit Procházkovy ideje o ochraně přírody a krajiny, je nutné si uvědomit, že v tehdejší Evropě vládne od r. 1819 zcela jiné pojetí v duchu velkého Alexandra von Humboldta. V Humboldtových snahách pokračuje Hugo Conwentz (1855–1922) a jeho konzervační pojetí se stává ministerskou instrukcí pro německé země a vzorem pro ostatní Evropu. V čem se liší Procházka koncept ochrany přírody?

Ochranu přírody vyhláší za vědeckou disciplínu. V tom zřejmě přísluší Janu Svatoplukovi Procházce prvenství. Rok 1928 je často v zahraniční literatuře uváděn jako první zformulování vědecké disciplíny ochrana přírody J. Sv. Procházkou (Procházka, 1926b). „Kdo si věci povšiml hlouběji, vidí, že ochrana přírody je dnes něčím více. Že je to nový systém myšlení moderního člověka, že to není pouhé hnutí, nýbrž nová a stále rostoucí doktrína o vzájemných vztazích člověka a přírody.“ (ibid., str. 30).

Vědecká disciplína ochrana přírody je aplikovaná ekologie na úrovni vztahu člověk – prostředí. Jde o jeden z prvních reálných pokusů o interdisciplinární přístup v ekologii krajiny. Procházka nevidí spásu v izolačních a konzervačních přístupech ochrany přírody, ale ve studiu a pochopení přírody jako celku. „Pouze člověk, který se vědomě cítí částí přírodního celku, může s porozuměním přírodu pozorovat a samo chtění stává se jejím ochráncem.“ (ibid., str. 29). „V teorii musíme sice přiznati, že svět i vesmír jsou harmonický, odstupňovaný a učený celek..., bohužel, naše výchova nás tomu neučí, podávajíc nám vědění rozdělené na přesně

ohraničené obory, které jsou omezeny oněmi 45 minutami, ... jež jsou mezi nimi i nepřekročitelnými přehradami.“ (ibid., str. 116).

Řešení problémů ochrany přírody spočívá ve spojení hlavních lidských aktivit s přírodním prostředím. V Procházkově koncepci jde o udivující rozsah souvislostí a definování vztahu. Vymezuje vztahy mezi kvalitou vnímání přírody, životním prostředím člověka a životním způsobem. Dále se Procházka zabývá vztahy mezi hospodařením v krajině a její ochranou, mezi ochranou přírody a sociální hygienou.

„Z toho vysvítá, jak práce vědecké ochrany přírody úzce souvisí s prací zemědělce, lesníka, rybáře, jak ale i zasahuje do otázek souvisejících se stavbou a hygienou lidských sídlišť, hlavně měst.“ (ibid., str. 117). Ve své koncepci vědy ochrana přírody dochází Procházka k poznání, že „...ochrana přírody stává se i důležitou složkou další existence člověka vůbec.“ (ibid., str. 117).

2.2.1. Uplatnění „fenoménu české krajiny“ v ochraně přírody.

Jan Svatopluk Procházka si je výše uvedeného fenoménu vědom a snaží se jej využít ve prospěch cílů ochrany přírody. Opírá se přitom o tradiční spolky (např. okrašlovací). Vůbec tradice v chápání a cítění pojmu česká krajina hraje u Procházky velkou roli.

Ideje Jana Svatopluka Procházky u nás nenalezly větší ohlas. „Předčasně zesnulý a dosud náležitě nedocenený naznačil koncepci moderní ochrany krajiny.“ (Vulterin, 1979, str. 165). Pod Procházkovým přímým vlivem a díky čilým kontaktům s prof. Szaferem (Michajlow, 1973) vznikla škola varšavsko-krakovská. Jeho myšlenky našly zastánce zejména u Adama Wodiczki (Wodiczko, 1933). Nová věda ochrana přírody je zaváděna do školní výuky a označena názvem „soziologie“, později „sozologie“, který se udržel v ochraně přírody v Polsku a na Slovensku dodnes pod názvem „sozológia“.

3. Fenomén krajiny v architektuře

Ve dvacátých letech se formuje další významný zdroj krajinné ekologie v Čechách, a to česká meziválečná avantgarda, především v literatuře a v architektuře (Teige, Kroha, 1969). Hra a rychlý běh podvědomí – tato metoda poetismu – vynáší v mnoha básnických obrazech na povrch také fenomén české krajiny. Avantgardní poezie u nás, přes všechny dobové technické atributy, určitým způsobem předjímá ideál syntézy, nedovolující ztratit v technické civilizaci

celek člověka, onu polaritu vědomí – podvědomí, jak k nám promlouvá z Nezvalových nocí nad městem, jak k nám promlouvá očištěným jazykem v poezii Seifertově.

Karel Teige se snaží přenést z literární teorie do teorie architektury napětí, které vyvolávají protiklady citu – rozumu, básně – stavby, hry – práce. „Sloučení technického pokroku s humanismem, výpočtu s citem a podvědomím bude příznačné pro nastávající životní sloh,“ tvrdí vedoucí osobnost avantgardní architektury Karel Honzík (Honzík, 1958). Na Honzíkovy „determinanty obyvatelnosti“ navazuje Ladislav Žák v dlouho připravované publikaci Obytná krajina. Kritéria obytnosti daleko překračují jen prostorové nároky a technické zabezpečení. „Krajina musí být i trvalou a nezničitelnou bází našeho života, krásným a zdravým příbytkem.“

Zvláštní pozornost zasluhuje vztah české avantgardy k technice. Je poněkud rozporný a v evropském avantgardním kontextu specifický. Opírá se svým způsobem o českou rurální tradici ve vztahu k technice a ke krajině vůbec, i když tak činí nikoli programově. Naopak, rurální vztahy budou překonány novým životním stylem. Vztah k technice vyrůstá také z té části české tradice, která nikdy nepoznala nadvládu technokracie. Přitom technická zručnost našich obyvatel se stala pověstnou; nebylo tu však období charakteristické státní nadvládou technokracie. Určitá apriorní nezátíženost vůči technice umožnila „svobodu myšlení o technice“, o jejím humanistickém poslání. Máme na mysli ideje Karla Honzíka o miniaturizaci techniky, jejím zjednodušení, jejím zvratu zpět k přírodě. Stejně tak Žákova koncepce obytné krajiny přesahuje dobový úzus, kdy zobytnění bylo většinou totožné jen s technologickým zásahem do krajiny (Gottlieb, 1970).

Pokusme se sumarizovat svébytné prvky české avantgardy ve vztahu ke krajině:

- a) celistvost a polarita člověka je stavěna nad svět jednostranného technického rozvoje
- b) technický pokrok vyplývá ze spojení se sociálním pokrokem a antropologickými konstantami
- c) tyto technické, sociální, antropologické a ekologické konstanty jsou rozšiřovány i na prostředí města a celé krajiny
- d) estetika v architektuře a estetika životního prostředí člověka je pojímána jako integrální kategorie, jako výraz idejí avantgardy.

Tyto myšlenky nebyly nikdy ve větším měřítku prakticky naplněny. Druhá světová válka a budování komunismu v naší zemi se pro jejich uplatnění staly nepřekonatelnou překážkou. Česká krajina nese hluboké stopy právě opačného přístupu. V zájmu objektivního hodnocení je

však třeba dodat, že nevíme, jak by vztah avantgardy ke krajině ve smyslu respektování ekologických poznatků a zákonitostí skutečně dopadl na vlně okouzlení technikou.

Záslouhou generace architektů dvacátých let minulého století se v tehdejším Československu formují myšlenky o respektování krajiny, o k přírodě šetrných tendencích výstavby. Nezanikají ani po roce 1969, po násilném konci všech modernizačních tendencí komunistického režimu (Dostalík, 2016). Ovšem architektonická praxe od té doby až do roku 1990, až na vzácné výjimky, tyto myšlenky zcela záměrně a úspěšně ignoruje.

4. Krajina v institucionalizované podobě v Akademii věd

4.1. První „akademické“ období 1962–1970

Záslouhou Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV (vzniká r. 1964) jsou ideje K. Honzíka, L. Žáka, J. Krohy a dalších rozvíjeny v měřítku města a volné krajiny. Jedná se o první formulace antropoekologického přístupu k ekologii krajiny. Uveďme alespoň jména Zdeňka Lakomého, Otakara Nového, Miroslava Černého a působí zde řada dalších pracovníků, s kterými se setkáme později při formování nového ústavu. „Kabinet“ rozvíjí svoji činnost převážně v oblasti sociální ekologie. Tomu odpovídá také profesní zaměření pracovníků: sociologie, filozofie, architektura a metody, které můžeme označit jako pokusy o interdisciplinaritu a syntézu. V Ústavu pro tvorbu a ochranu krajiny ČSAV (vzniká r. 1962) se začíná rozvíjet zpočátku nepojmenovaně ekologie s akcenty na přírodovědecké základy a odvozené aplikované směry (lesnictví, zemědělství ap.) se snahou orientovat se na krajinné měřítko a na problémy krajiny, za ředitele Antonína Pfeffera, lesnického zoologa (Ediční komise ÚKE ČSAV, 1982).

Na svou dobu značně ojedinělou práci ve smyslu uvědomění si souvislostí stavu přírody a stavu společenského systému představuje kolektivní monografie mnoha autorů pod vedením Radovana Richty *Civilizace na rozcestí* (1966). Tato kniha vzbudila pozornost i na západě jako ideologické uvolnění a racionální uvažování o podmínkách budoucnosti lidstva. Formuluje se zde environmentální téma, ekologie, naznačuje se vztah etické odpovědnosti za podobu krajiny. Jedním ze spoluautorů je i Miroslav Gottlieb, který dodnes vzpomíná na atmosféru vzájemných diskusí a na interdisciplinární výsledek. Je faktem, že mnohá očekávání nastíněná v tomto díle nebyla naplněna a v podmínkách vládnoucí komunistické ideologie ani naplněna být nemohla.

Stačí se jen podívat na dlouhý seznam ideologických poradců, kteří se ke knize vyjadřovali. První impuls, že jsou zde souvislosti s přírodou, které nelze přehlížet, však byl pro vládnoucí garnituru tímto způsobem dán (Valenčík, 1997).

V prvním „akademickém“ období 1962–1970 se projevuje snaha vyrovnat se s pojmem krajina jako s pojmem vědeckým a exaktně jej definovat na úrovni biologických věd a zároveň definovat krajinu pojmy sociologickými.

4.2. Druhé „akademické“ období 1971–1993

Roku 1971 dochází ke sloučení obou ústavů do nového Ústavu krajinné ekologie ČSAV, (ÚKE ČSAV) který po tomto názvem funguje do května 1993. V prvních letech od založení Ústavu pod vedením Emila Hadače se systémově hledá společný problém a společný interdisciplinární jazyk. Byly porovnávány sociologické a demografické studie Broumovska, Třeboňska a Mostecka s botanickými a hydrobiologickými studiemi stejných území. Hledá se vztah historického vývoje osídlení a přírodních struktur v krajině. Je rozvíjen tzv. „antropoekologický přístup“ (Skupina antropoekologie, 1976, Gottlieb, 1977, Blažek, 1977) Určité završení tohoto období představuje Hadačův Úvod do krajinné ekologie z r. 1977 (Hadač, 1977). K osobnostem ústavu je třeba přiřadit velké množství pracovníků a vždy hrozí nebezpečí opomenutí. Výčtem uvádíme alespoň několik jmen: Antonín Pfeffer, Emil Hadač, Václav Mejstřík, Bohuslav Blažek, Miroslav Gottlieb, Otakar Bureš, Václav Valter, Jaroslav Stoklasa, Eliška Nováková, Martin Šíma, svou úlohu sehrává také Jan Vaněk, z mladší generace pak určitě Pavel Kovář, Ota Rauch, Eduard Brabec, Pavel Cudlín, Michael Bartoš, Jan Těšitel, Drahomíra Kušová, Eva Cudlínová, Irena Hanousková, Hana Rambousková, Jaroslav Boháč a další jména například z dnes osamostatněných ústavů Hydrobiologického (Milan Straškraba a další) a z Ústavu půdní biologie ČSAV (např. Josef Rusek).

První ředitel ÚKE ČSAV profesor Emil Hadač byl vědeckou a lidskou osobností, která se vymyká jednostrannému hodnocení. Angažovaný a přesvědčený člen Komunistické strany Československa, jeden z mála akademiků, kteří veřejně schvalovali okupaci Československa v roce 1968, dostal možnost založit zcela nové interdisciplinární pracoviště. V něm však umožnil přežít mnoha osobnostem, které by se jinak musely s vědou na dlouhou dobu a možná také navždy rozloučit (Bohuslav Blažek, Miroslav Gottlieb a další). Svého postavení nezneužíval, a i když mu to v očích vládnoucích straníků škodilo, nikdy se nepřestal hlásit ke svým učitelům,

jakým byli profesori Bohumil Němec, Vladimír Úlehla z Masarykovy University Brno, který ovlivnil generaci vědců ekologů a ochranářů krajiny, Karel Domin, Jaromír Klika a především profesor Vladimír Krajina, který emigroval do Kanady, kde založil uznávanou školu bioklimatické klasifikace krajiny. Nenechal se omezovat ve svých nápadech, měl široký přehled a zájem. Nepřestal se zajímat o ochranu přírody a krajiny. Aktivita ÚKE ČSAV se pod jeho vedením staly brzy velmi kontroverzní, neboť nastavovaly zrcadlo vládnoucí straně a její neschopnosti jakéhokoli rozumného managementu respektujícího krajinu a život lidí. Po jeho vynuceném odchodu z ÚKE přesunem – vymístěním – Ústavu do Českých Budějovic jeho aktivity nepolevují, jmenujme alespoň semináře Ekologické sekce v Botanické společnosti ČSAV, kde se otevírala kontroverzní témata velkých projektů versus ochrany krajiny (Kovář, 1993, 2001, Kovář, Möllerová, Rambousková, 2015, Jeník, 1992, Krahulec, 2015, Hadač, 2007, Rychnovská, 1995).

Dochází k přesunu Ústavu z Prahy do Českých Budějovic v průběhu 80. let. Tento fakt je poznamenán odchodem mnoha starších pracovníků. Odcházejí psycholog Bohuslav Blažek, socioložky Markéta Todlová a Margit Maršálková, architekti Otakar Bureš a Josef Pavlů, hygienik Jiří Petz, právnička Olga Vidláková, hydrobiologové Miloš Legner a Pavel Punčochář, geobotanici Eduard Brabec, Pavel Kovář, Hana Rambousková a mnozí další. Jen z tohoto krátkého výčtu je vidět k jakému profesnímu oslabení přesunem došlo. Velké diskuse mezi biologi a zástupci společenských věd v letech 1971–1980 ovlivňující vzájemné myšlení a přístupy postupně ustávají.

Na počátku sedmdesátých let a pak v osmdesátých letech začínají do českého prostředí pronikat myšlenky Vladimíra Ivanoviče Vernadského (1863–1945), ruského geochemika a naturfilozofa, zakladatele pojmu biosféra v systémovém pojetí planetárního jevu, včetně člověka. Jeho učení o biosféře (Veranskij, 1967, 1988), inspiruje především přírodovědce (Jan Jeník, Bedřich Moldan, Igor Míchal a další (Moldan, Jeník, Zýka, 1979).

Tyto myšlenky se nevyhnuly ani společenským vědám zastoupeným v Ústavu. Právě naopak, disertace autora této studie obhájená v tehdejší Ústavu filozofie a sociologie ČSAV v roce 1988 se přímo týkala Vernadského pojetí biosféry z hlediska krajiny, člověka a společnosti a téma bylo později formulováno v řadě článků (např. Lapka, Gottlieb, 1994). Určitým vyvrcholením těchto snah bylo upořádání výstavy v Praze a Českých Budějovicích o V. I. Vernadském v roce 1989 podle scénáře autorů této studie (Jehlička, Smith, 2007).

Autorům této studie začalo být brzy jasné, jaká komplementarita existuje mezi dílem Vernadského a Teilhardem de Chardinem. To se však nepodařilo v té době publikovat. Oficiální ideologická linie Ústavu je jasně vyjádřena v doslovu k Ekologické syntéze P. Duvigneauda (1988), kde je pojem noosféra z duchovního a křesťanského hlediska odmítnut a redukován na materiální podstatu. V. I. Vernadský a T. de Chardin jsou dáni do oblíbeného schématu nesmiřitelného protikladu (Procházka, Pospíšil, Orct, 1988).

Krátké období naděje pro ÚKE ČSAV představuje období po roce 1989, kdy se stává ředitelem Ústavu po Jaromírovi Pospíšilovi (jmenovaném do čela Ústavu v roce 1977), Václav Mejstřík. Představuje čestnou výjimku, snaží se o obnovení interdisciplinární tradice Ústavu přes všechny organizační zmatky a boje spojené s obnovením svobodné vědy u nás, s transformací Akademie věd z ČSAV na Akademii věd České republiky (AVČR) i Ústavu samotného, kdy dochází k osamostatnění Hydrobiologického ústavu AVČR a Ústavu půdní biologie AVČR. Bohužel, i vzhledem k jeho věku, trvá toto období jen krátce a je nahrazeno bojem za zachování interdisciplinárního pojetí krajiny, předmětu a smyslu výzkumu krajiny vůbec.

Významným pokračovatelem tradice Emila Hadače se stal Pavel Kovář. V ÚKE ČSAV působil deset let, do vymístění Ústavu do Českých Budějovic, pak přechází do Botanického ústavu ČSAV (BÚ ČSAV). Díky jeho aktivitám, které ve složitém mocenském boji nahrávaly postoji tehdejšího ředitele BÚ ČSAV Slavomila Hejného se BÚ ČSAV odsunu do Jihočeského biologického centra ČSAV vyhnul.

Ve druhém „akademickém“ období 1971–1993 krajina jako objekt ekologického zkoumání přitahuje pozornost i mimo akademickou strukturu. Tradiční zájem o krajinu mají vysoké školy zemědělské, přírodovědecká fakulta, architektura, struktury státní ochrany přírody a mnoho ochránářských nevládních organizací. Jejich teoretická reflexe fenoménu české krajiny je poněkud jiná než u výše uvedených předchůdců a je více zaměřena na konkrétní, detailnější problematiku krajiny podle své specializace. Toto období je asi nejproduktivnější a právě na toto období se odvolávají pozdější přehledové studie a monografie krajinné ekologie ze zahraničí (Mejstřík, Gottlieb, 1987; Naveh, Liebermann, 1984).

Biologicky a kulturně formovaný „fenomén české krajiny“ ovlivnil výběr témat, studií a jejich metod, stejně jako celkové pojetí krajinné ekologie v ÚKE. V průběhu sedmdesátých let dával dokonce možnosti vytvořit určitou národní školu krajinné ekologie, založenou na sepětí přírodního a kulturního subsystému krajiny, na zkoumání analogických strategií mezi oběma

systemy a na promýšlení informačního toku mezi nimi jako průsečíku přírody a společnosti (Blažek, Petz, Stoklasa, 1973).

4.3. Třetí „akademické“ období 1994–2010

Od roku 1993, po sloučení Ústavu krajinné ekologie ČSAV s Ústavem systematické a ekologické biologie ČSAV, byla krajinná ekologie v Akademii věd zastoupena přejmenovaným Ústavem ekologie krajiny AVČR z Ústavu krajinné ekologie a paradoxně si ponechává stejný oficiální název v angličtině – Institut of Landscape Ecology. Od roku 2006 je tento ústav přejmenován na Ústav systémové biologie a ekologie AVČR, v. v. i., a v něm veškeré pokusy o emancipaci krajiny jako vědeckého objektu zkoumání z ekologického a socio-ekonomického hlediska živoří ve stínu specializovaných věd pohybujících se ve zcela jiných než krajinných měřítcích s jejich laboratořemi a rychlými výsledky pokusů a vysokými impakty publikací. Roku 2010 nastává konec se zastoupením krajiny v rámci Akademie věd ČR, stejně jako s tradicí mezioborové spolupráce. Ústav systémové biologie a ekologie AVČR, v. v. i., pod vedením Michala Marka, je od r. 2011 rozdělen a přejmenován na Centrum výzkumu globální změny AVČR v. v. i., CzechGlobe a na Ústav nanotechnologie a strukturní biologie AVČR, v. v. i., kde krajina jako sociologický a kulturní jev již nemá své zastoupení.

Ve vývoji zkoumání české krajiny často najdeme řetězec předávání určitého typu myšlení, dokonce celých škol. O geobotanické škole, přesahující ve svém důsledku do mnoha oborů lidské činnosti jsme se již zmínili v souvislosti s učitelem Emila Hadače. Skupina, kterou Hadač do Ústavu přivedl, se postupně rozvětvila do tematických okruhů studujících na jedné straně využití různých typů vegetačních map pro územní plánování, typologii a regionalizaci a na straně druhé atmosférickou depozici polutantů v různých typech vegetace, jakož i přirozené způsoby rekultivací (v dnešní terminologii "ekologickou obnovu") antropogenních útvarů v krajině. V ÚKE ČSAV sem patřili Irena Hanousková, Jana Möllerová, Ota Rauch, Eduard Brabec, Hana Rambousková a další (Sklenář, Vojta, Dostál, 2012).

Další předávanou tradici v ÚKE ČSAV se stala antropoekologie, jejíž zakladatelé Miroslav Gottlieb, Bohuslav Blažek, Margit Maršálková, Markéta Tódllová a Jaroslav Stoklasa ovlivnili další generaci tehdejších aspirantů Michael Bartoš a další. Pokračovatelem se stává Miloslav Lapka a jeho vlastní studenti a doktorandi – především Jan Vávra, Josef Maxa, Zuzana Dvořáková-Lísková a společně se skupinou environmentální a ekologické ekonomie (Jaroslav

Stoklasa – na jehož práce navázala v ÚKE ČSAV Eva Cudlínová a Jan Těšitel), tvoří dodnes aktivní tým na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Stejně tak bychom našli snahy o pokračování tradice výzkumu mykorrhizy Václava Mejstříka, ředitele ÚKE ČSAV po roce 1989 a skupiny jeho žáků vedené Pavlem Cudlínem (Mejstřík, 1982).

Ve třetím „akademickém“ období 1994–2010 dochází k postupnému nahrazování původního zaměření výzkumu krajiny rostoucí specializací danou mimo jiné i politikou výzkumných projektů, které se staly postupem času hlavním zdrojem příjmů Ústavu. Svoji velkou roli zde sehrálo také hodnocení vědecké produkce podle impakt faktoru publikací, kde se z hlediska interdisciplinárního zastoupení věd porovnávalo neporovnatelné.

5. Krajina mimo Akademii věd

Energie, vložená do široce pojatého ekologického přístupu ke krajině, jak se postupně formoval v původním Ústavu krajinné ekologie, nezůstala však v českém akademickém a univerzitním prostředí bez odezvy. Ne vždy se tak stalo zásluhou Ústavu, ale poctivým zájmem biologů, ekologů, ekonomů a sociologů o prostředí, ve kterém se náš život odehrává.

Krajina je dnes objektem zkoumání na katedrách aplikované ekologie, geografie a dalších geograficko – přírodovědně orientovaných katedrách, stejně jako na fakultách životního prostředí (ekonom Josef Seják), z nichž mnozí jsou bývalí členové zaniklého ÚKE ČSAV jako například Pavel Kovář, Vladimír Bejček, Karel Šťastný, František Sedláček, Jaroslav Boháč, Roman Fuchs, Tomáš Kučera a další. Mezi významné podporovatele interdisciplinárního přístupu a praktické krajinné ekology přesahující hranice ČR patří Jan „Hony“ Květ a Jan Pokorný, oba z Třeboně. Zdeněk Lipský, Petr Maděra, Dušan Romportl, Tomáš Chuman, Petr Kučera a Alena Salašová, jejíž vědecká a organizační práce v Mendelově univerzitě v Brně v Ústavu plánování krajiny v Lednici je pokračováním odkazu krajinné ekologie a navazuje na práce Igora Míchala, Antonína Bučka, Jana Laciny a dalších, stejně tak má blízko ke slovenským krajinným ekologům. Nastupující generace Ivo Machar, Markéta Šantrůčková a další tvoří kontinuitu krajinné ekologie v České společnosti pro krajinnou ekologii, stejně jako stovka jejích členů.

Dokladem rozvoje oboru krajinná ekologie jsou především studenti a studijní programy. Krajinná ekologie se v současné době udržuje a rozvíjí v doktorských studijních programech, často velmi širokých. Tak má aplikovaná a krajinná ekologie své zastoupení např. v doktorských studijních programech Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, na Fakultě životního prostředí ČZU v Praze, na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy nyní v širším environmentálním programu a na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně. Geoekologie je zastoupena např. v následujících studijních programech: Fyzická geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Geografie životního prostředí Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity v Ostravě.

Ekologický přístup ke krajině jsme rozdělili do tří větví, které se ovšem vzájemně prolínají a kritériem je více hlavní profese autora než striktní držení se oboru.

5.1. Přírodovědná větev

Na Moravě (lesnická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně, od roku 1994 Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně) vyrůstá ve významnou evropskou osobnost profesor Alois Zlatník. Zakladatel geobiocenologické školy, bez jehož přístupu si nedovedeme představit typologické mapy, které se staly důležitým podkladem pro přírodě blízké hospodaření v krajině, v níž les je původním ekosystémem, a pro územní plánování. Aktivně navrhoval ochranu přírody a krajiny, sestavil návrh sítě lesních rezervací pro Moravu a Slezsko, kde by byly zastoupeny všechny lesní typy ve všech lesních vegetačních stupních. Tento návrh se díky? i díky nástupu komunistů k moci v roce 1948 nepodařilo nikdy jako celek uskutečnit (Vrška, Hort, 2008). Profesor Zlatník je autorem nebo spoluautorem prvních učebnic krajinné ekologie (Zlatník, A. a kol., 1973, Zlatník, 1978).

Jeho přímým pokračovatelem je Antonín Buček, díky němuž se podařila myšlenka zachování přírodních nebo přírodě blízkých segmentů krajiny propojit do funkční sítě - územních systémů ekologické stability (ÚSES), bez kterých si dnes plánování krajiny nedovedeme představit, stejně jako bez ochrany krajinného rázu Igora Míchala (Plesník, 2018). Na Zlatníkovy aktivity navazuje Antonín Buček (v Geografickém ústavu ČSAV v Brně a poté na MENDELU) a jeho blízký spolupracovník Jan Lacina založením organizace českého svazu ochránců přírody Veronica, nadací Veronica a dodnes vydávaného časopisu Veronica (Lacina, 2018). Antonín Buček vychoval řadu studentů a mezi jeho pokračovatele můžeme zařadit Petra Maděru a mnoho dalších, v otázkách krajinného rázu Alenu Salašovou, Miroslava Kundratu, prvního

šéfredaktora, časopisu Veronica (1986), spoluzakladatele Ekologického institutu Veronica (1991) a Nadace Veronica (1992) a mnoho dalších.

Se jménem Geografického ústavu ČSAV je spjat významný představitel geografického pojetí krajinné ekologie profesor Jaromír Demek. Působil později na Univerzitě J. E. Purkyně (dnes Masarykova univerzita Brno) a na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Geoekologie je spojena se vznikem krajinné ekologie, kdy německý geograf Karl Troll popsal tento nový obor. Z jeho pohledu měl výzkum krajiny spojovat geografické a ekologické principy při studiu ekosystémů. Z hlediska výzkumu krajiny jde o sbližování geografie a ekologie, kdy geoekologie studuje vliv člověka na přírodu v různých geografických podmínkách a změny v čase a modeluje prognózy pomocí geografických informačních systémů. Tato samostatná větev vývoje krajinné ekologie je od 70. let 20. století zastoupena na řadě vysokých škol u nás, kde je součástí fyzické geografie. Mezi představitele geoekologie patří profesor Jaromír Kolečka Masarykovy univerzity v Brně má bohaté mezinárodní zkušenosti s geoekologickým výzkumem krajiny, zabývá se geografickými informačními systémy a dálkovým průzkumem Země v krajinné ekologii a environmentálním managementu. Mnoho studentů geografických oborů vyrůstalo podle vlastních slov (Dušan Romportl) s učebnicí krajinné ekologie Zdeňka Lipského (Lipský, 1998). Geograf, zabývající se změnami kulturní krajiny (Lipský, 1995) navazuje na tradice široce pojatých interakcí kultury krajiny, jak ji můžeme najít v původním vymezení kulturní krajiny C. O. Sauera (1973). Léta působí na Přírodovědecké fakultě UK Praha a patří k zakládajícím členům České společnosti pro krajinnou ekologii IALE–CZ.

U všech těchto zakládajících osobností se projevuje jejich zájem o souvislosti jejich oboru s krajinou, o přesah do ochrany přírody a krajiny, často se živě zajímají o společenské vědy, o umění a nevyhýbají se bojům o nová paradigmaty myšlení. Mnozí z nich se nevyhýbají aktivitám spojeným s ochranou přírody a krajiny, vedoucím před rokem 1989 ke konfliktům se státní mocí a k ohrožení jejich kariéry a někdy k jejímu přerušení na dlouhou dobu.

Igor Míchal ve své práci „O odpovědném vztahu k přírodě“ se snaží jít od antropocentrického pohledu přes biosféru až k noosféře a najít „první fázi ekologického uvědomění.“ Míchalova práce je cenným a odvážným pokusem ekologa řešit obtížné otázky ekologické etiky v době, kdy mluvit o víře, naději a lásce bylo ideologicky velmi podezřelé a prakticky nemožné. Přesto na konci knížky zaujímá autor v podstatě teocentrický postoj, opatrně vyjádřený jako jeden z přístupů k biosféře (Míchal, 1988). Ani jeho velká a bohužel poslední práce společně s Jiřím

Löwem Krajinný ráz (2003) nenechává čtenáře na pochybách o přírodovědné erudici a zároveň přesahu do praktických otázek legislativních, ale také etických a filosofických. Otázkou krajinného rázu a metodikou územních systémů ekologické stability se zabýval (bohužel musíme dodat v čase minulém) Antonín Buček z Mendelovy univerzity v Brně. Jeho práce s častým spoluautorem Janem Lacinou patří do fondu české krajinné ekologie (Buček, Lacina, 1984).

Podívejme se na způsob myšlení o krajině, jak jej prezentuje Václav Cílek (Cílek, 2005). Solidní geologické základy krajiny reprezentují také pevné základy krajiny ČR, pojem geologická diverzita spojuje geologické podloží s povrchem a přecházíme do krajiny vnitřní, jak žije a mění se v našich vlastních duchovních světech a symbolech. Cílek nenavazuje programově na Dansereaua (1975) a jeho „inscape,“ pokouší se jít ke kořenům předvědeckému pojmu a odvolává se hned v úvodu na anglického básníka G. M. Hopkinse a pokračuje ruralistou Josefem Holečkem v období po roce 1868. Stále více tíhne k prožívání krajiny zevnitř, k jejím mnoha vrstvám, mnoha jazykům a mnoha tvářím se vrací k inscape v knize esejů nazvané Macom: Kniha míst (Cílek, 2007). Cílek se odvolává na Capru, historické a pravěké reminiscence, na myšlení o krajině jako o živém a celostním systému a přes geologický fundament jeho profese zde prosvítá filosofie a humanismus, kdykoli se dotkne svého oblíbeného tématu krajiny.

Tematicky není osamocen, jmenujme alespoň provokativně bystré články Jiřího Sádla (Sádlo, 2005), široce založené úvahy o krajině Pavla Kováře (Kovář, Hašková, 1991, Kovář, 2018), Ivana Dejmalu (Dejmal, 2009) a dalších, stejně jako pracoviště přímo zaměřená na výuku životního prostředí – Martin Braniš (Braniš, 2006).

Přírodovědecky pojatá sustainabilita, neboli trvalá udržitelnost, nebo také trvale udržitelný rozvoj (sustainable development) má své – a dlužno dodat skeptické – zastoupení v poslední práci Lubomíra Nátra (Nátr, 2005). Jmenujme alespoň ještě Zdeňka Neubauera, Stanislava Komárka a další autory patřící do této systémovým přístupem inspirované větve. Inspirací pro českou krajinnou ekologii je z hlediska ekosystémového pojetí lesa a krajiny Josef Fanta (Fanta, 2020).

Téma udržitelnosti se stalo svým způsobem pokračováním tradice výzkumu české krajiny. Zde je nutné jmenovat alespoň Českou zemědělskou univerzitu s jejím projektem chytrá krajina a hlavního aktéra Petra Skleničku. Chytrá krajina má za cíl zadržet vodu v krajině a navazuje interdisciplinárními týmy v rámci Centra pro vodu, půdu a krajinu na tradice české krajinné ekologie. Dílčí pokračování geograficky pojatého výzkumu krajiny ve strukturách AVČR najdeme v práci Antonína Vaishara z Ústavu geoniky AVČR.

Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty nynější Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně byl založen v roce 1990 z iniciativy prof. Vlastimila Vaníčka, známého jedním z prvních mezioborových projektů v 70. letech 20. století na řece Fryšávce pod názvem Strategie Fryšávky. Ústav pod názvem Ústav aplikované a krajinné ekologie, byl první a dlouho jediné vysokoškolské pracoviště v republice s tímto názvem, nyní je veden Miladou Šťastnou a Antonínem Vaisharem.

Za vynikající příklad současné syntézy v oblasti krajinné ekologie je možné považovat dílo Atlas krajiny České republiky (Hrnčiarová et al., 2009). Unikátní atlas České republiky, který byl na 25. světovém kartografickém kongresu v Paříži v roce 2011 vyhlášen "nejlepší mapou světa".

6. „Fenomén české krajiny“ ve společenských vědách

6.1. Filosofická větev

Výrazným představitelem je Erazim Kohák (Kohák, 1998). Pro jeho zařazení do ekologických systémových souvislostí se zdá dostačující už sama Koháková charakteristika ekologické etiky. Jedná se o „soustavu zásad, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s mimolidským světem.“ (ibid, str. 14–15). Domníváme se, že chceme-li vtěsnat ekologickou etiku mezi kosmocentrismus a antropocentrismus na straně jedné a teocentrismus a biocentrismus na straně druhé, musíme přiznat, že má od každého postoje trochu a vytváří v konkrétních případech přechodné typy. Antropocentrismus ekologické etiky je však samozřejmý jen potud, pokud se díváme na člověka jako na nositele této etiky, ale v otázce zdroje, poznatelnosti apod. je velmi zavádějící. Ekologická etika, aby se vůbec mohla týkat hodnot přírodních věcí mimo člověka, musí obsahovat také hodnoty nějakého přesahujícího, transcendentního systému. Zda je to Bůh, kosmos, biosféra, práva krajiny, skal, živočichů a

rostlin, abychom vyjmenovali alespoň některé motivy zde uvedených autorů od deep ecology až po sustainable development, není v této souvislosti rozhodující. Otevřené téma ekologické etiky po roce 1989 přilákalo k dialogu přírodní a společenské vědy (Kovář, Hašková, eds., 1991).

Drama evoluce ve stejnojmenné knize Josefa Šmajse (Šmajš, 2000) je dramatem o pochopení evoluční ontologie a o závodě s časem evoluce: stihneme změnit naši antropocentrickou iluzi na biocentrický pohled dříve, než protipřírodní a protiekologická vrstva kultury bude přírodními procesy evolučních zpětných vazeb smetena? Uveďme alespoň další jména environmentálně inspirovaných filosofů, především Václava Bělohradského nebo Roberta Kolářského.

6.2. Sociologická větev

Všechna místa u nás, kde by v minulosti potenciálně mohly vzniknout zárodky ekologického systémového myšlení, tj. Praha, Brno, Olomouc, Ostrava, byla tvrdě postižena celkovým neradostným vývojem této země po roce 1948. Po dobu 15 let (1948 až 1962) byla sociologie jako svébytná disciplína umlčena a institucionálně likvidována a mnoho schopných sociologů se ocitlo na okraji nejen akademického, ale také normálního života. Držitelé sociologické tradice, jakými byli Josef Král a Arnošt Inocenc Bláha, jsou nuceni ukončit svou činnost v roce 1950. Po roce 1962 nastávají peripetie oteplování a následné normalizace se vší osobní a ideologickou represí a tím vším je pochopitelně poznamenána celá sociologická scéna vstupující do roku 1989. Této palčivé a neuzavřené historii naší sociologie je věnováno například monotematické číslo Sociologického časopisu (Sociologický časopis, 2004). V Brně (snad i díky přežívajícímu duchu A. I. Bláhy?) zdárně vznikla ekologicko-sociologická větev, pokud ji tak můžeme v našem schématu zjednodušeně nazvat. Za její představitelku lze považovat Hanu Librovou. „Domácím“ etickým modelem je skupina, kterou Hana Librová popisuje ve své knize „Pestří a Zelení“ (Librová, 1994). Jedná se většinou o silné individuality, z vlastní svobodné vůle rozhodnuté žít způsobem, který lze označit jako ekologicky šetrný. Pestří a Zelení reprezentují jeden svět, svět do značné míry individuální a izolovaný (jedinec, rodina), kde je víra ve správnost vlastního konání podrobována především kritice rozumu a svědomí.

U novodobých Pestrých a Zelených „je rozhodnutí o životním způsobu založeno individuálně jako autentický a tvořivý výsledek duševní práce“ (ibid, str. 121) a předepisuje také individuální etické normy. Jde o vypěstovanou víru, že to, co dělám, je správné. Motivací změny způsobu života u Pestrých a Zelených je většinou vědomí ekologické krize. Ekologicky šetrné chování je u Pestrých a Zelených výsledkem dobrovolné skromnosti a tedy určitého sebeobětování, i když pojem sebeobětování by asi považovali za příliš patetický. V souvislosti se sociologickým myšlením o krajině uveďme dále alespoň Sociální potřebu a hodnotu krajiny a Lásku ke krajině? a knihu Vlažní a váhaví (Librová, 1987; 1988; 2003). Nemůžeme opomenout práci publikovanou v „našem“ sborníku z konference Ecology and Democracy, která vyvolala zahraniční ohlas (Librová, 1994b), a přilákala mimo jiné autory také Henryka Skolimowského například.

Do brněnské sociologické větve můžeme počítat také Jana Kellera, působícího později v Ostravě. Nezabývá se však přímo krajinou, spíše jde o přehled současného environmentálního myšlení. Svou kritikou ztráty možnosti volby před konzumerismem a řešením vztahu sociologie a ekologie patří k „rozhněvaným“ obhájčům ekologického paradigmatu (Keller, 1993; 1996, 1997).

Zvláště poslední uvedená práce může sloužit jako vodítko pro diskurs mezi ekologií a sociologií a vyvracet jejich vzájemně nesmiřitelné pozice. Mementem a měřítkem se stává šance na trvalou udržitelnost. Libor Musil, další představitel brněnské větve, se dostává k životnímu prostředí a ke krajině přes sociální politiku a organizaci práce (Musil, 1997).

Zvláštní místo patří v této sociologické větvi Bohuslavu Blažkovi a to nejen proto, že našel na poměrně dlouhý čas útočiště v tehdejší Ústavu krajinné ekologie ČSAV, kde jsme se s ním rádi setkávali. Jde především o jeho renesanční přehled a ducha plně ve službách poznání. Za zmínku stojí poměrně málo známá a dnes již téměř nedostupná práce Metoda explicitace zamlčených předpokladů v ekologii (Blažek, 1977), kde se pouští do boje s „datisty“ (jak nazývá stoupence mechanistického paradigmatu) inteligentním odhalováním procesu falsifikace a potvrzení vědecké teorie. Tento krok směrem k ekologickému systémovému přístupu pak završuje analýzou médií a příklonem k rurální komunitě i praktickou organizační prací ve Spolku pro obnovu venkova. Z jeho bohatého a časopisecky roztroušeného odkazu, který se už bohužel uzavřel, jmenujme alespoň Venkov, města, média (Blažek, 1998).

Environmentálních témat se přirozeně dotýká také produkce rurální sociologie pražské Vysoké školy zemědělské, od roku 1995 České zemědělské univerzity. Přes všechny uvedené těžkosti

vývoje sociologie v letech 1948–1989 s peripetiemi hledání cest pro rurální sociologii ve Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky (VÚZE) v Institutu historie a sociologie venkova (později oddělení VÚZE), našla sociologie venkova své neúnavné obhájce v osobě profesora Jana Taubera a Hanuše Schimmerlinga, profesory Věry Majerové a v dalších osobnostech.

Ekologické paradigma má své místo také na pražské Fakultě sociálních věd. Jmenujme alespoň projekt Filipov – přerodové procesy a zkoumání lokální vlády Jiřího Kabeleho, Josefa Kanderta a Michala Lošťáka (Filipov II, 1999) a ostatní produkci tohoto pracoviště až po vybroušené souhrnné a metodologické práce Miroslava Petruska. Působí zde také Centrum pro otázky ŽP zaměřené na environmentální ekonomii a na aplikaci „sustainable development“ v našich podmínkách – Bedřich Moldan, Milan Ščasný, Tomáš Hák, Jana Dlouhá a další. Do této skupiny patří také Ivan Rynda, z Katedry sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií UK v Praze, který jako sociální ekolog je pokračovatelem Bohuslava Blažka ve smyslu širokých aktivit, veřejných vystoupení a osobní angažovanosti za myšlenku setrvalé udržitelnosti našeho života na této planetě. (Hák, Rynda, 2001). Environmentální témata mají své místo také na ostatních katedrách a pracovištích sociologie v různých podobách, jmenujme alespoň Olega Sušu se zaměřením na sociologii životního prostředí a sociologii globalizace.

Inspirativní kapitolu k uvažování o krajině jako potenciálním faktoru sociální koheze tvoří prostorová ekologie a její představitel Jiří Musil, Martin Hampl, Michal Illner a další, i když jde o urbánní sociologii a nikoli přímo o krajinu (Musil, 2008). Za zmínku stojí krajina domova (Svobodová, 2016) a samozřejmě celá skupina soustředěná kolem Hany Librové v Brně na Fakultě sociálních věd, kde se krajinou zabývá Zbyněk Ulčák, Bohuslav Binka, estetik Karel Stíbrál a další. Neradi bychom, však tímto nutně neúplným výčtem jmen vzbudil dojem, že kromě uvedených autorů se u nás nikdo další výzkumu krajiny nevěnuje.

Na závěr

Padesát let od vzniku Ústavu krajinné ekologie ČSAV je poměrně dlouhá doba. Jednalo se o první a zatím i poslední vědecký ústav, který se programově věnoval krajině interdisciplinárně ve struktuře tehdejší Akademie věd (ČSAV). V roce 1971 vzniklo pracoviště, jehož posláním byla krajina, její výzkum, ochrana, šetrné využití. Šťastnou souhrou okolností se hned od počátku tento Ústav pod vedením profesora Emila Hadače profiloval jako interdisciplinární. A hned od počátku také musel narazit na nekvalifikovaná, hloupá, krátkodobá a špatná politická rozhodnutí, která krajinu pro další generace poškodila. Ukázala se provázanost biologického a

sociálního systému krajiny a tímto směrem Ústav vykročil odvážně a poměrně daleko i na mezinárodním poli.

Více jak deset let od zániku Ústavu krajinné ekologie a jeho navazujících institucí je poměrně dlouhá doba na to, abychom si uvědomili, co se vlastně stalo. Myšlenka komplexního pojetí krajiny se oslabovala, až zanikla docela, Ústav byl opět nepohodlný náhlému rozmachu developerů po roce 1989 a jeho vedení nedokázalo a ani pod tlakem okolností zřejmě ani nechtělo tento přístup ubránit. Čestnou výjimku v tomto období představuje krátké působení Václava Mejstříka hned po roce 1989. Poté se jen mění název Ústavu a jeho zaměření. Nakonec se náplň vědeckého oboru krajinná ekologie stala pro Akademii nesrozumitelnou, příliš komplikovanou a neodpovídající struktuře jednooborového hodnocení vědy.

Je velkým paradoxem doby, že krajina přestala mít ve svobodné společnosti svoje institucionální zastoupení ve struktuře Akademie věd, na druhou stranu se úspěšně rozšířila na mnoho univerzitních kateder a ústavů, kde se nezávisle na Ústavu rozpracovávají interdisciplinární myšlenky výzkumu krajiny. Krajina jako objekt zkoumání proniká i do resortních ministerstev, významným se stal Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví pod Ministerstvem životního prostředí pod vedením ředitele Ivana Suchary.

Ve hře o zastoupení krajiny v Akademii věd ČR bylo mnoho faktorů, od profesních, lidských, politických až po řevnivost akademických ústavů a jejich poměrování se jediným kritériem publikačního impakt faktoru. To nahrávalo specializaci a redukcionismu s vysokým impakt faktorem a jednooborově podporovanými projekty. Uvedený přehled v této studii však ukazuje na opačný trend směřování k syntéze a k překračování oborových hranic od samého počátku vědeckého zkoumání krajiny. K tomu byly v našich zemích vytvořeny jedinečné podmínky kulturním „fenomémem české krajiny“. Po roce 1989 však zůstala tato tradice nevyužita a česká společnost začala mít zcela jiné ekonomické starosti a zájmy. V politice se začíná uplatňovat anti-ekologický přístup, vše zelené jen brzdí rozvoj podnikání. Dochází k deformaci ekologického diskurzu u nás včetně popírání globálních klimatických změn, kde svoji negativní úlohu sehráli ekonomisté v čele s Václavem Klausem.

Otázkou je, zda instituce zastupující krajinu na úrovni Akademie věd české společnosti chybí. Domníváme se, že z vědeckého hlediska nikoli. Povědomí veřejnosti o akademických

institucích není velké ani o těch stávajících, natož o těch zaniklých před více než deseti lety. Chybí však podle našeho názoru něco jiného. A to je ujištění veřejnosti, že o krajinu je zájem. Že je zde společenská potřeba nepochybně zastřešující instituce nepodléhající právě jmenovanému ministrovi a jeho politickému dresu. Vědecké společnosti jsou vynikající platformou, ale trpí vážným nedostatkem financování vlastních výzkumů a lidských zdrojů. Univerzity mají svoji velkou autonomii, v jejím rámci je krajina předmětem mnoha výzkumů, ale není zde interdisciplinární univerzita zaměřená na krajinný výzkum a komplexní pojetí krajiny.

Překážkou je obtížnost ve vymezení předmětu zkoumání a v interdisciplinárním přístupu ke krajině. Přesto věda pokračuje oběma směry, k analýze i k syntéze, k Descartovskému i Komenského přístupu, ve kterém je člověk aktérem světa, nikoli jen jeho nezúčastněným pozorovatelem a opravářem jeho mechanického stroje.

Technokratické pojetí krajiny jako prostoru pro naše potřeby a plány však stále převažuje. Jde přece o rozvoj společnosti a regionu! Pod tímto populistickým heslem však často jde jen o peníze za každou cenu, o hloupost a neschopnost vidět něco jiného než vlastní zájmy nebo obor.

Obnovení podobného ústavu není dnes, podle našeho názoru, možné. Máme na mysli tradiční organizační formu další instituce ve struktuře Akademie věd. Organizační těžkosti, překážky v podobě hodnocení vědy a porovnávání oborů, vymezení krajiny jako předmětu zkoumání, to vše přetrvává. Jsou však modernější formy sestavení excelentních interdisciplinárních týmů pracujících na dlouhodobých grantech základního i aplikovaného výzkumu, včetně otevřené možnosti najímat do takto postaveného týmu mezinárodní vědce, aniž bychom k tomu potřebovali kamennou instituci.

Je však k tomu potřeba společenská objednávka, jak bylo naznačeno výše, a politická vůle a samozřejmě velké finanční prostředky, většinou z EU. Model center excellence se ostatně v AVČR uplatnil v rámci Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace v období 2007 až 2013 kdy vznikla nebo prošla rozsáhlou modernizací velká česká výzkumná pracoviště nazvaná Evropská centra excellence. Z jejich přehledu je jasné, že v této technologické, informační a medicínské konkurenci by neměl interdisciplinární výzkum krajiny šanci. Relativně nejbližší krajině je CzechGlobe – Ústav výzkumu globální změny AV ČR, v.v.i., který vznikl mnohonásobnou transformací bývalého Ústavu krajinné ekologie ČSAV a jeho nástupnických

organizací. Podle vlastní prezentace je Ústav evropské centrum excelence, zkoumající pomocí nejmodernějšího přístrojového vybavení a postupů probíhající globální změnu, její projevy v atmosféře a dopady na biosféru a lidskou společnost (CzechGlobe, 2021).

Není jistě náhoda, že interdisciplinární pojetí krajiny vyžadovalo a vyžaduje také odpovídající osobnosti. Předchůdci krajinné ekologie v českých zemích (Bohumil Němec, Julius Stoklasa, (Jan Svatopluk Procházka, Karel Honzík, Ladislav Žák) jsou velmi aktivní, zajímají se o dění ve společnosti, jsou rozkročení i do jiných oborů, kde se inspirují.

Totéž platí zakladatelích krajinné ekologie Emilu Hadačovi, Bohuslavu Blažkovi, Antonínu Bučkovi, Igorovi Míchalovi, Ivanu Dejmalovi, ze sociologie o Haně Librové, Miroslavu Gottliebovi a mnoha dalších. Není jim cizí umění, krásná literatura. A jejich následovníci, jmenujme za všechny alespoň Pavla Kováře, v tomto rozkročení mezi světem vědy, společností a umění pokračují.

Tyto osobnosti, kromě značné osobní statečnosti za důsledky svých postojů, spojuje ještě jedna vlastnost. A tou je fyzický pobyt v krajině na expedicích, výzkumech, dlouhodobých pobytech. Pobyt v krajině zde znamená její pozorování, zvědavost, soužití a respekt. Nebyli od krajiny izolováni přístroji a metodami výzkumu, ale ani lidsky svým vztahem k přírodě a ke krajině. Je možné, že nám ukázali i tímto fyzickým postojem cestu k pochopení krajiny vlastními smysly, především chůzí v krajině.

Velkou nadějí pro obnovu komplexního výzkumu krajiny jsou zmíněné kulturní kořeny české krajiny po tisíciletí prolínající přírodní a lidskou činnost a rostoucí povědomí o ekologických souvislostech. Napomáhají tomu globální klimatické změny a jejich zřetelné projevy v krajině. Covid-19 objevil pro mnoho lidí krajinu za jejich domem, za městem. Napomáhá tomu také mladá generace, alespoň ta její zvědavá část, která se ptá, co se s naší krajinou děje a která si uvědomuje, že je to její dědictví, které jí nevyhnutelně jednou předáme. A na takovém dědictví velmi záleží.

Foto: ÚKE ČSAV 1971

Zdroj: Zdenka Linhartová. Místo: Park na Ortenově náměstí. Archiv, Miloslav Lapka
Foto pracovníků z Malé Plynární, (kolem roku 1971), pracovníci tehdejšího Ústavu krajinné ekologie – ÚKE ČSAV. Kromě spoluautora studie Miroslava Gottlieba již nikdo z nich nežije.

Zleva doprava Bohuslav Blažek, psychologie, sociologie, metodologie vědy, Markéta Todlová, sociologie, Margit Maršálková, sociologie, Josef Pavlů, architektura, Marie Sobotková, sekretářka, Věra Bílá, technik, Jiří Petz, hygiena, lékařství, Olga Vidláková, právo, Otakar Bureš, architektura, Veronika Kalčíková-Gottliebová, informatika, Jaroslav Stoklasa, ekonomie, Bohunka Princová, studijní pobyt, Miroslav Gottlieb, filozofie, sociologie.

Zdroj: Zdenka Linhartová, kolem roku 1971. Místo: Průhonický park. Archiv, Miloslav Lapka
Foto pracovníků z Průhonického oddělení tehdejšího Ústavu krajinné ekologie – ÚKE ČSAV.

Zleva: Jaroslav Švácha (chemik, ekotoxikolog), Roman Valach (chemik), Libuše Černá (zemědělství), Hana Habrová (sekretářka ředitele), sedící vpředu – Pavel Kovář (geobotanik, vegetační a krajinný ekolog), Pavel Cudlín (geobotanik, lesní ekosystémy), Pham-hoai-Duc (stážista z Vietnamu, rostlinný fyziolog), Jiří Petz (lékař, ekotoxikolog), Miloslav Michl (řidič), Veronika Kalčíková (informatika), Ota Rauch (geobotanik, půdní chemik), Marie Dvorská (laborantka, vzadu Eduard Brabec (geobotanik, statistik a kamarád), dámy před ním se nepodařilo identifikovat. Pod nimi sedící Alena Krajíčková (zemědělství, znečištění ŽP), Jana Holubová (laborantka), Jiří Spálený - (chemik), před ním nově příchozí do oddělení, nepodařilo se identifikovat, Marie Skořepová (sekretářka), muž, nově příchozí do oddělení, nepodařilo se identifikovat stejně jako ženu před ním, vzadu nelze identifikovat, Vladimír Říha (zemědělství, pedologie), zcela vpravo stojící Václav Mejstřík (vedoucí oddělení, mykolog, půdní biolog).

Poděkování:

Tato přehledová studie vznikla za podpory projektu GAČR no. 19-10694S, Quite Sustainability. Za cenné připomínky autoři děkují Pavlovi Kovářovi a členům výboru IALE-CZ Markétě Šantrůčkové, Aleně Salašové, Ivovi Macharovi, Zbyňkovi Ulčákovi, Petrovi Maděrovi a Dušanovi Romportlovi stejně jako oponentům této studie a bývalé studentce rurální sociologie na EF JČU Kláře Němcové za její konceptuální komentáře.

Literatura

- Bláha, A.I., (1968). *Sociologie (Sociology)*. Academia, Praha.
- Blažek, B., (1977). Metoda explicitace zamlčených předpokladů v ekologii (Method of explanation of hidden predispositions in ecology). *Bulletin Ústavu krajinné ekologie ČSAV*. Ústav krajinné ekologie ČSAV, skupina antropoekologie, Praha.
- Blažek, B., (1998). *Venkov, města, média (Rural, urban, media)*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- Blažek, B., Petz, J., Stoklasa, J., (1973). Anthropoecological decisionmaking. *Svensk Geografisk Arbok*. 49, 7–31.
- Braniš, M., (2006). Globální problémy životního prostředí (Global environmental issues), in: Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřícký, V. (Eds.), *Globalizace a globální problémy 2005–2007*. Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, Praha, pp. 207–220.
- Buček, A., Lacina, J., (1984). Biogeografický přístup k vytváření územních systémů ekologické stability krajiny (Biogeographical approach to the creation of territorial systems of ecological stability of the landscape). *Zprávy Geografického ústavu ČSAV Brno*. 21(4), 27–35.
- Carmin, J. A., Jehlicka, P., (2010). Navigating Institutional Pressure in State-Socialist and Democratic Regimes: The Case of Movement Brontosaurus. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 39(1), 29–50.
- Česká národní rada, (1992). *Zákon 114/1992 Sb. Zákon České národní rady ze dne 19. února 1992 o ochraně přírody a krajiny (Act 114/1992 Coll. Act of the Czech National Council of 19 February 1992 on nature and landscape protection)*.
- Cílek, V., (2005). *Krajiny vnitřní a vnější (Inner and outer landscapes)*. 2 doplněné vydání. Dokořán, Praha.
- Cílek, V., (2007). *Makom – kniha míst (Makom - book of places)*. Dokořán, Praha.
- Council of Europe, (2000). *Council of Europe Landscape Convention*. Retrieved December, 20th, 2021 from <https://www.coe.int/en/web/landscape>.
- CzechGlobe, (2021). *CzechGlobe – Global Change Research Institute of the Czech Academy of Sciences (GCRI)*. Retrieved December, 20th, 2021 from <https://www.czechglobe.cz/>.
- Dansereau, P.M., (1975). *Inscape and Landscape: The Human Perception of Environment*, 1st American edition. Columbia University Press, New York & London.
- Dejmal, I., (2009). *Prostor k úvaze (Space for reflection)*. Studio JB, Lomnice nad Popelkou.
- Demek, J., (1974). Systémová teorie a studium krajiny (Theory of systems and landscape studies). *Studia Geographica* 40. Československá akademie věd - geografický ústav, Brno.
- Demek, J., (1999). *Úvod do krajinné ekologie (Introduction to landscape ecology)*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Dostálík, J., (2016). *Organická modernita. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování 1918–1968 (Organic modernity. Environmentally friendly tendencies in Czechoslovak urbanism and spatial planning 1918–1968)*. Masarykova univerzita, muniPRESS, edice EDIS, Brno.

- Duvigneaud, P., (1988). *Ekologická syntéza (Ecological synthesis)*. Academia, Praha.
- Ediční komise ÚKE ČSAV, (1982). *Deset let Ústavu krajinné ekologie ČSAV, Bibliografie 1971-1981 (Ten Years of the Institute of Landscape Ecology of the Czechoslovak Academy of Sciences, Bibliography 1971-1981)*. ÚKE ČSAV Praha.
- Fanta, J., (2020). *Josef Fanta: Ekolog lesa a krajiny (Josef Fanta: Forest and landscape ecologist)*. Radioservis – vydavatelství Českého rozhlasu/ Osudy, Praha.
- Gottlieb, M., (1970). Význam české meziválečné avantgardy při teoretické koncepci životního prostředí (The importance of the Czech interwar avantgarde in the theoretical conception of the environment), in: Gottlieb, M. (Ed.). *Hlavní úkol X -3H*. Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí ČSAV, Praha, pp. 5-22.
- Gottlieb, M., (1977). *Poznámky k pojmu „ekologie člověka“ (Notes on the concept of "human ecology")*. Ústav krajinné ekologie ČSAV, Praha.
- Hadač, E., (1977). *Úvod do krajinné ekologie (Introduction to landscape ecology)*. Ústav krajinné ekologie ČSAV, Praha.
- Hadač, E., (2007). *Je lépe se opotřebovat než zrezivět. Vzpomínky na botaniky a ekology (It's better to wear out than rust out. Memories of botanists and ecologists)*. Nakladatelství SEN.
- Haines - Young, R.H., (Ed.), (1992). *Landscape Ecology in Britain - Proceedings of the First Annual Conference of IALE (UK)*, the UK Region of the International Association for Landscape Ecology, Held at the University of Nottingham 22nd-23rd September 1992. IALE (UK), UK.
- Hák, T., Rynda, I., (2001). *Lidé a ekosystémy. Sborník přednášek (People and ecosystems. Proceedings of lectures)*. Centrum pro otázky ŽP UK v Praze a Společnost pro trvale udržitelný rozvoj, Praha.
- Holovský, M., (1971). *Vývoj trampingu a chatařství ve středních Čechách ve vztahu ke krajině. Dílčí závěrečná zpráva (Development of tramping and cottage movement in Central Bohemia in relation to landscape. Partial final report)*. ÚKE ČSAV, Praha.
- Honzík, K., (1958). *Co je životní sloh (What does it mean a life style)*. Československý spisovatel, Praha.
- Hrnčiarová, T., Mackovič, P., Zvara, I., et al., (2009). *Atlas krajiny České republik (Landscape Atlas of the Czech Republic)*. Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu, Průhonice.
- Jehlička, P., Smith, J., (2007). Out of the Woods and into the Lab: Exploring the Strange Marriage of American Woodcraft and Soviet Ecology in Czech Environmentalism. *Environment and History*. 13(2), 187–210.
- Jehlička, P., (2021). Eastern Europe and the geography of knowledge production: the case of the invisible gardener. *Progress in human geography* 45(5), 1218–1236.
- Jehlička, P., Kurtz, M., (2013). Everyday Resistance in the Czech Landscape: The Woodcraft Culture from the Hapsburg Empire to the Communist Regime. *East European Politics and Societies*. 27(2): 308–332.
- Jehlička, P., Smith, J., (2017). Trampové, přírodovědci a brontosauři. Předlistopadová zkušenost českého environmentálního hnutí jako předzvěst ekologické modernizace (Tramps, naturalists and brontosaurus. The pre-November experience of the Czech environmental movement as a forerunner of ecological modernisation). *Soudobé dějiny*. 2017(1–2), 78–101.

- Jeník J., (1992). Professor Vladimír J. Krajina – honorary member of the Czechoslovak Botanical Society. *Preslia*. 64, 291–311.
- Kandert, J., (Ed.), (1999). *Filipov II. Informatoria katedry sociologie (Filipov II. Informatoria of the Department of Sociology)*. Katedra sociologie UK-FSV v Praze, Praha.
- Keller, J., (1993). *Až na dno blahobytu (Till to the bottom of prosperity)*. Hnutí Duha, Brno.
- Keller, J., (1996). *Šok z ekologie aneb politické systémy v rozpacích (The shock of ecology – political systems in constraints)*. 1. vydání. Český spisovatel, Praha.
- Keller, J., (1997). *Sociologie a ekologie (Sociology and ecology)*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- Kohák, E., (1998). *Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky (Green halo: Chapters in environmental ethics)*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- Kovář P., (1993). Vladimír J. Krajina (30.1.1905 – 1.6.1993) – vyhnanec a vyslanec české vědy (Vladimír J. Krajina (30.1.1905 – 1.6.1993) – exile and ambassador of the Czech science). *Vesmír*. 72(10), 584-585.
- Kovář P., Möllerová, J., Rambousková, H., (2015). Emil Hadač – A Founder of Czech Landscape Ecology. *Journal of Landscape Ecology*. 8(2), 7–9.
- Kovář, P. (2002). Ekologie krajiny nebo krajina versus ekologie? (Landscape ecology or landscape versus ecology?) *Ochrana přírody*, 57(10), 298-299.
- Kovář, P., (1994). My a příroda české krajiny: souřadnice odpovědnosti (o etice a jejích složkách) We and the nature of the Czech landscape: coordinates of responsibility (on ethics and its components), in: Svobodová, H. (Ed.), *Česká krajina, Sborník prací z kolokvia Česká krajina dnes*, (9.-10.10.1993), Žďár nad Sázavou. Karolinum, Praha, pp. 29–36.
- Kovář, P., (2001). Ohrožená krajina v nás (The endangered landscape within us), in: Dejmal, I. (Ed.), *Tvář naší země – krajina domova, Vol. 6: Krajina v ohrožení*. Studio JB, Lomnice nad Popelkou, pp. 13-17.
- Kovář, P., (2015a). Česká společnost pro krajinnou ekologii – udržovatelka oboru v mezinárodních návaznostech (Czech Association of Landscape Ecology - maintainer of international links in the field). *Živa*. 2015(1), 3–6.
- Kovář, P., (2015b). Conceptions of landscape-ecological relevance emerged in the Czech botany during the second half of twentieth century. *Journal of Landscape Ecology*. 8 (3), 40–50.
- Kovář, P., (2018). *Ekosystémová a krajinná ekologie (Ecosystem and landscape ecology)*. Karolinum, Praha.
- Kovář, P., Hašková, J., (Eds). (1991). Existuje ekologická etika? (Is there an ecological ethic?), in: *Materiály ze semináře sekce pro krajinnou ekologii ČSBS k etice vůči přírodě* (14.2.1991). Československá botanická společnost, Praha.
- Kovář, P., Lipský, Z., (2015). Půlkulaté výročí založení České společnosti pro krajinnou ekologii (Half-centenary of the Czech Society for Landscape Ecology). *Ochrana přírody*. 70(3), 4–6.
- Krahulec, F., (2015). Vzpomínka k nedožitým stým narozeninám prof. Emila Hadače – 1914–2003 (Commemoration of the 100th birthday of Prof. Emil Hadac – 1914- 2003) *Východočeský sborník přírodovědný – Práce a studie*. 2015(22), 145–149.
- Lacina, J., (2018). Za krajinným ekologem docentem Antonínem Bučkem (The landscape

ecologist Associate Professor Antonín Buček). *Živa*. 2018(4), 93–94.

Lacina, J., Halas, P., (2015). Landscape painting in evaluation of changes in landscape. *Journal of Landscape Ecology*. 8(2), 60–68.

Lapka, M., (2012). Kulturologický projekt české krajiny. (Culturological Project of the Czech Landscape) *Culturologia. The Journal of Culture*. 1, 52–60.

Lapka, M., (2016). *Problém krajiny jako společného prostoru přírody a společnosti. Krajina v regionálním rozvoji*. Habilitační práce (*The problem of landscape as a common space of nature and society. Landscape in regional development*. Habilitation thesis). Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, Praha.

Lapka, M., (2019). PhDr. Miroslav Gottlieb devadesátiletý. Pokus o reflexi krajinné ekologie z pohledu sociálních věd (PhDr. Miroslav Gottlieb, ninety years old. An attempt to reflect on landscape ecology from the perspective of social sciences). *Bulletin IALE-CZ*. 2019(1), 10–14.

Lapka, M., Gottlieb, M., (1994). O čase, časovosti a jiném právě včas. K interdisciplinární spolupráci archeologie a krajinné ekologie (About time, temporality and other just in time. On the interdisciplinary collaboration of archaeology and landscape ecology), in: Beneš, J., Brůna, V. (Eds.) *Archeologie a krajinná ekologie*. Nadace Projekt Sever, Most, pp. 10-19.

Lapka, M., Gottlieb, M., (2000). *Rolník a krajina. Kapitoly ze života soukromých rolníků* (*The peasant and the landscape*). Chapters from the life of private peasants. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.

Librová, H., (1987). *Sociální potřeba a hodnota krajiny* (*Social need and value of landscape*). Univerzita J. E. Purkyně, Brno.

Librová, H., (1988). *Láska ke krajině?* (Love of the landscape?). Blok, Brno.

Librová, H., (1994a). *Pestří a zelení – kapitoly o dobrovolné skromnosti* (The colorful and the green – chapters on voluntary modesty). Veronica – ekologické středisko ČSOP, Hnutí DUHA – Poslední Generace, Brno.

Librová, H., (1994b). Can human society create ecological equilibrium? in: Hanousková, I., Lapka, M., Cudlínová, E. (Eds.), *Ecology and Democracy. The Challenge of the 21st Century*. Nebe, České Budějovice, pp. 62–66.

Librová, H., (2001). Kulturní krajina potřebuje náš smír s divočinou (The cultural landscape needs our reconciliation with wilderness), in: Dejmal, I. (Ed.), *Tvář naší země – krajina domova* Studio JB. Lomnice nad Popelkou, pp. 129–133.

Librová, H., (2003). *Vlažní a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu* (*Lukewarm and hesitant: Chapters on ecological luxury*). Nakladatelství Doplněk, Brno.

Lipský, Z., (1995). The changing face of the Czech rural landscape. *Landscape and Urban Planning*. 31(1), 39–45.

Lipský, Z., (1998). *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů* (*Landscape ecology for geography students*). Karolinum, Praha.

Lipský, Z., Šantrůčková, M., (2020). Dvacet let České společnosti pro krajinnou ekologii (Twenty years of the Czech Association of Landscape Ecology). *Živa* 2020(5), 133.

Löw, J., Michal, I., (2003). *Krajinný ráz* (*Landscape character*). Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy.

Mejstřík, V., (1982). Mykorrhiza a zalesňování výsypek (Mycorrhiza and afforestation of

landfills). *Živa* 1982(3), 103.

Mejstřík, V., Gottlieb, M., (1987). Landscape Ecology in Central Europe. Czechoslovakia, in: Moos, M.R. (Ed.), *Landscape Ecology and Management*, Polyscience Publications, Montreal, pp. 17-23.

Míchal, I., (1988). *O odpovědném vztahu k přírodě (About a responsible relationship with nature)*. Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, edice Nika, Praha.

Moldan, B., Jeník, J. Zýka, J., (1979). *Životní prostředí očima přírodovědce: Člověk v biosféře (The environment through the eyes of a naturalist: man in Biosphere)*. Academia Praha.

Musil, J., (1991). Nové vymezení sociální ekologie (Redefining social ecology). *Sociologický časopis*. 27(1), str. 69–89.

Musil, L., (1997). Trvalá udržitelnost a pokora v postojích obyvatel jižní Moravy ke krajině. (Sustainability and humility in the attitudes of the inhabitants of South Moravia towards the landscape). *Sociální studia svazek 2*. Filosofická fakulta MU Brno, Brno.

Nátr, L., (2005). *Rozvoj trvale neudržitelný (Development that is unsustainable)*. Universita Karlova, Karolinum, Praha.

Naveh, Z., (1990). Landscape ecology as a bridge between bio-ecology and human ecology, in: Svobodová, H. (Ed.), *Cultural Aspects of Landscape*. Pudoc, Wageningen, pp. 45-58.

Naveh, Z., (2000). The Total Human Ecosystem: Integrating Ecology and Economics, *BioScience*. 50(4), 357–361.

Naveh, Z., Liebermann, A.S., (1984). *Landscape Ecology. Theory and Application*. Springer. New York, Berlin, Heidelberg, Tokio.

Němec, B., (1907). *Vztahy rostlin k vnějšímu světu: rostlinná oekologie: kurs šestipřednáškový (Plant relationships to the outside world: plant oecology: six-lecture course)*. Otto, Praha.

Park, R.E., Burgess, E.W., Mckenzie, R.D., Wirth, L., (1925). *The City*. Chicago. The University of Chicago Press. Chicago.

Patočka, J., (1993). *Co jsou Češi? (What are the Czechs?)*. Panorama, Praha.

Plesník, J., (2018). O neodcházení Antonína Bučka. Krajina jako životní prostředí (Still present Antonín Buček. Landscape as environment). *Ochrana přírody*. 2018(2), 9–10.

Procházka, J., Pospíšil, J., Orct, R., (1988). Dodatek: Některé teoreticko-metodologické otázky dalšího rozvoje ekologického poznání (Appendix: Some theoretical and methodological issues in the further development of ecological knowledge), in: Duvigneaud, P. *Ekologická syntéza*. Praha, Academia, pp. 382–387.

Procházka, J.S., (1926a). *Moderní člověk a příroda (Modern man and nature)*. F. Svoboda, Praha.

Procházka, J.S., (1926b). *Ochrana přírody a přírodních památek (Protection of nature and natural monuments)*. Český čtenář, Praha.

Rejmánek, M., Kovář, P., Krahulec, F., Hadinec, J., (2004). Emil Hadač (1914 –2003) – botanik, ekolog a člověk (Emil Hadač (1914 -2003) - botanist, ecologist and human being). *Preslia*. 76, 193–290.

Richta, R., a kol., (1966). *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce (Civilization at the crossroads: the social and human context of*

the scientific and technological revolution). Svoboda, Praha.

Rychnovská, M., (1995). Ivan Úlehla: Vladimír Úlehla. Nadace Universitas Masarykiana *Vesmír*. 74, 516

Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová, D., Cílek, V., (2005). *Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí (Landscape and revolution. Significant turning points in the development of the cultural landscape of the Czech lands)*. Malá Skála, Praha.

Szafer, W., Michajlow, W., (1973). Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka. *Państwowe Wydawn. Naukowe*. pp. 18–38.

Sauer, C.O., (1973). *Land & Life. A selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Sklenář, P., Vojta, J., Dostál, P., (2012). Pavel Kovář a jeho stopa oborovým časem (Pavel Kovář and his trace through the time of study branches). *Zprávy České Botanické Společnosti Praha*, 47(2), 353–386.

Skupina Antropoekologie, (1976). Výzkum ekologie člověka zvláště pak vztahů člověka k přírodním a antropickým složkám krajiny (Research on human ecology, especially on the relationship between humans and natural and anthropic components of the landscape), in: Gottlieb, M. (Ed.), *Závěrečná zpráva dílčího úkolu VI- 3-3/3 (Final report of the sub-project of Task VI- 3-3/3)*. Ústav krajinné ekologie ČSAV, Praha.

Šmajš, J., (2000). *Drama evoluce (The drama of evolution)*. Nakladatelství Hynek, Praha.

Sociologický časopis, (2004). Od obnovy k normalizaci (česká sociologie v 60. až 80. letech XX. století). Monotematické číslo (From Reconstruction to Normalization (Czech Sociology in the 1960s-1980s of the 20th century). Monothematic issue). *Sociologický časopis* 40(5), 566 – 777.

Stibral, K., (2005). *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku (Why is nature beautiful? Aesthetic perception of nature in the modern age)*. Nakladatelství Dokořán, Praha.

Stibral, K., (2020). *Estetika přírody: K historii estetického ocenění krajín (Aesthetics of nature: on the history of aesthetic appreciation of landscapes)*. Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec.

Stoklasa, J., (1923). *Die Beschädigung der Vegetation durch Rauchgase und Fabrifsexhalation*. Urban & Schwarzenberg, Berlin, Wien.

Svobodová H., (ed.), (1996). *Krajina jako domov (Landscape as home)*. Okresní muzeum Žďár nad Sázavou, Žďár nad Sázavou.

Teige, K., Kroha, L., (1969). *Avantgardní architektura (Avantgarde architecture)*. Československý spisovatel, Praha.

Thorne, J. F., Huang, C. S., (1991). Toward a landscape ecological aesthetic: methodologies for designers and planners. *Landscape and Urban Planning*. 21(1-2), 61–79.

Valenčík, R., (1997). Kdopak by se trhu bál? Poznámky k ranným pracem Radovana Richty (Who would be afraid of the market? Notes on the early works of Radovan Richta). *Marathon* 1997(4), 29–33.

Vernadsky, V.I., (1967). *Biosféra*. Mysl', Moskva.

Vernadsky, V.I., (1988). *Filosofskije mysli naturalista*. Nauka, Moskva.

Vrška, T., Hort, L., (2008). Historie vzniku lesních rezervací v ČR do roku 1945 (History of forest reserves in the Czech Republic until 1945). *Ochrana přírody*. 63(1), 8–10.

Vulterin, Z., (1979). Vědeckovýzkumná činnost v koncepci dalšího rozvoje státní ochrany přírody (Scientific research activities in the concept of further development of state nature protection). *Památky a příroda*. 3, 161–165.

Weber, M., (1997). *Autorita, etika a společnost: Pohled sociologa do dějin (Authority, ethics and society: a sociologist's view of history)*. Mladá fronta, Praha.

Wodiczko, A. (1934). Fizjotaktyka: nowa gałąź wiedzy o stosunku człowieka do przyrody. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. 1934(3).

Žák, L., (1947). *Obytná krajina (Residential landscape)*. SVÚ Mánes, Praha.

Zlatník, A. a kol., (1973). *Základy ekologie (Fundamentals of ecology)*. SZN, Praha.

Zlatník, A., (1978). *Lesnická fytoocenologie (Forestry phytocenology)*. SZN, Praha.